

VI

ЛЮВЭН:

СТУДЭНЦКІ БЫТ. КАНЦЭРТНЫЯ ГАСТРОЛІ

- Ізноў Лювэн.
- Міжнародная сытуацыя – супрацьстаянне блёкаў.
- Студэнцкі быт і праца ансамблю.
- Айцец Робэрт.
- Другі год навукі.
- Мікола Равенскі.
- Зь песьняй па сьвеце.
- На сакавіковых урачыстасьцях у Лёндане.
- На працу ў радыё „Вызваленьне” ды Інстытуце Вывучэньня СССР.
- Забойства Леаніда Карся.

Ізноў Лювэн

Пачаўся новы 1951/52 навучальны год. З гэтай нагоды а. Аўген Смаршчок адслужыў у Беларускай праваслаўнай капліцы літургію, даў студэнтам красамоўны патрыятычны наказ на дарогу:

Карэньне нашае – там, на Бацькаўшчыне! Пільнуйма, каб нашая духовае лучнасьць з Бацькаўшчынай не перарвалася, каб не пасохлі мы на чужыне, як засыхаюць кветкі, вырваныя з агароду..

Не марнуйце талентаў, якія даў вам Бог, як слугам сваім, не закопвайце іх, а імкнецеся да разьвіцьця іхнага ў пагоні не за славай, а за ўдасканаленьнем асабістым у кожнай галіне. Дыплёмы й адзначэньні, слава й павага паміж людзей прыйдуць самі, як вынік вашае працы...

Вось мая навука душпаستырская й сяброўская ды пажаданьні вам на дарогу новага акадэмічнага году, новага й мазольнага этапу працы

над сабой і, памятайма, ня толькі для сябе. („Бацькаўшчына” № 72, 15.10.51)

Са Шчэцькавай „Справаздачы” (ВШ) й майго дзёньніка (ЯЗ):

1.10.51

(ВШ) На адкрыцьці акадэміцкага году ад БСЗ прынялі ўдзел калегі Запруднік, Урбан і Жучка із толькі што зробленым сьцягам нашага згуртаваньня.

2.10.51

(ВШ) Пачалі перасяляцца з *Place Hoover 8* на *Place Hoover 19*.

8.10.51

(ВШ) Дзімітрук выехаў у Льеж, каб там студыяваць тэхніку.

17.10.51

(ЯЗ) Абедалі сяньня ў Брусэлі: пэр, ягонья два браты (адзін – рэдактар газэты „Het Volk”, другі – бургамістар Брусэлю), Рагуля й я. Рэдактар згадзіўся зьмясьціць у газэтах «Het Volk» і «Cité» сэрыю артыкулаў аб Беларусі й ейных праблемах.

22.10.51

(ВШ) Адбыўся агульны гадавы сход сяброў БСЗ. (...) У ўрад выбралі: старшыня – Рамук Вітаўт, заступнік – Запруднік Янка, сакратар – Шчэцька Васіль, скарбнік – Мак Станіслаў, сябра – Кіпель Вітаўт.

Сьцяг Згуртаваньня Беларускіх Студэнтаў у Лювэне

30.10.51

(ЯЗ) Набіраюся, так сказаць, літарацкае сьмеласьці. Дзіўна... Нарывае, быццам той падбой на пяце. Бо, трэба сказаць, і па душы жыцьцё ступае. І ня дзіва, што нарывае. Толькі ж некалі ў прарвеца мусіць. А гэта ў мучыць: калі прарвеца, ускладненьня ня будзе? Гэта хіба таму, што ня ўпэўнены ў свае сілы ці здольнасьці. Пісаць... Ды папрабуй! А столькі сюжэтаў і столькі мамэнтаў! І некалі ж прарвеца гэта...

Нядаўна чытаў Кузьму Чорнага – „Выбраныя” – такая ж прасьціня. Здаецца, усё гэта – глупства: сеў і гатова. А сесьці цяжка, страх перад пяром і паперай. Мо падчытаць крыху трэба? Не дарма я цяпер за кніжкі ўхапіўся. Трэба чытаць, уважліва чытаць, гэта дае сьмеласьці ў ўпэўненасьці.

Учора праходзіў па парку. І зноў ударыла па гэтым самым падбоі, так соладка-балюча. Ударыла лісьцевым дажджом, восенняй; як Алесь кажа, восенскай журбой. Лісьце, жоўтае... колькі ўспамінаў крыштальнае праўды навявае яно!.. Хоцаца ў вершаў, і прозы. Зрэшты, ня важна гэта, важна, каб нарыў прарваў...

4.11.51

(ЯЗ) (...) Адведаў сяньня сп. Равенскага. Заўтра выйдзе ўжо са шпіталю. Хоць чуецца слаба. Да ўсяго яшчэ прастудзіўся ўзяў.

15.11.51

(ВШ) Кал. Арэшка чытаў рэфэрат аб Беларусі на зборцы „Чужынецкіх студэнтаў” у абата Жадэна. Рэфэрат быў кароткі, але дыскусія зацягнулася. Расейцы прабавалі адмаўляць факты, але не ўдалося. Прысутныя былі вельмі задаволеныя рэфэратам, бо дыскусіі былі сяброўскія ў дыпляматычныя, што ня выклікала ніякага незадаваленьня. Нават расейцы, выглядала, нібы згадзіліся з правам Беларусі на незалежнасьць, так як пытаньні іхныя былі адказаныя вельмі гладка ў да нічога нельга было прычапіцца.

25.11.51

(ВШ) У Льежы адбылася Божая служба за палеглых слуцкіх герояў. Служба была ў украінскай царкве. Служылі ўкраінскі сьвятар і а. Аўген /Смаршчок/. Пасьля а. Аўген чытаў рэфэрат аб Слуцкім паўстаньні ў сп. Кальніцкага. Зь Лювэну былі кал. Цьвірка, Шчэцька, Жучка ў Цімафейчык.

28.11.51

(ЯЗ) Пачаў запісваць словы сп. Равенскага аб ягоных знаёмствах зь беларускімі дзеячамі. Пачаў сьпісваць слоўнік незнаёмых і знаёмых, але слаба зафіксаваных слоў.

2.12.51

(ВШ) У Лювэне БСЗ абходзіла ўгодкі Слуцкага паўстаньня. Ураньні пачалася Божая служба ў Праваслаўнай капліцы, пасля была паніхіда. Слу-

жыў а. Аўген і пеў студэнцкі хор, кіраваны а. Робэртам. Прысутныя былі беларусы й колькі ўкраінскіх студэнтаў.

Папаўдні адбылася жалобная акадэмія ў сьвятліцы БСЗ. Прамаўляў а. Робэрт. Ён, схарактарызаваўшы гэтую гадавіну, акрэсьліўшы мэту БСЗ у Лювэне, заклікаў студэнтаў да прадоўжваньня ідэі Слуцкага паўстаньня. Цьвірка й Запруднік прачыталі вершы Ясеня. З рэфэратам на тэму дня выступіў а. Аўген. Цьвірка прадэклямаваў верш Н. Арсеньневай, пасля чаго хор запеў „Бывай, мой родны кут і зьвяз” і „Пагоню”. Прысутнічалі: а. Робэрт, праф. Равенскі, сэнатар Васіль Рагуля, госьці з правінцыі, гімназісты й сябры БСЗ. Агулам угодкі прайшлі вельмі ўрачыста.

Да ўгодкаў Слуцкага паўстаньня я напісаў верш, падкрэсьліваючы ў ім, з пэўным адчуваньнем віны, камфорт, у якім нам пашчасьціла жыць, а з другога боку — суровую рэчаіснасьць на Бацькаўшчыне.

А. Будзіч

А мы?..

Беларускім студэнтам

Добра песьні складаць, адсылаць на той сьвет
Спачуваньні, паклоны да делу, падзякі...
Добра цешыць сябе, што сьвяты заповіт
З нас да ёты выконвае ўсякі.

Добра цела ўмасьціць у выгоды пакой
Ды пра Слуцак разводзіць тырады...
І расказваць усякаму зь мінай такой,
Што у сяньняшні дзень мы ня рады...

А ці ўцяміў з нас кажны, што гэта – Слуцк...
Чым спароджаны оды, малітвы збаўленьня?..
Хто ўявіць сабе змог маладую зару,
Што на дроце калючым павісла цярпеньнем?

А над ёю галосіць нямыя гады,
Уядаюцца ветры ў скалелыя ночы.
Скасьцянелы ад сьцюж, як тады, як тады...
Молах новыя жыцьці ахвяраў прарочыць.

Ну, а мы? Калі сяньня нам прыйдзеца йсьці?
Ці мы хныкаць ня будзем па гэтай плянэце?
Ці мо тваняй засядзем у ссохлым трысьці?..
Пойдзем сьмерці насустрач? Як Слуцк?..

Скажэце!

4.12.51

(ЯЗ) Учора зрабіў у нашым доме даклад пра Італію. Прайшоў добра. Дзякуючы пазычанаму пражэктару, змог паказаць нашае падарожжа ў малюнках. Саўка /Міхась/ запісаўся ўжо даць наступны.

Увечары выпілі. Дасталі недзе фляшку чырвонага віна й спаборнічалі: хто выжлакча шклянку адным духам? На першым месцы ўдалося апынуцца мне, хоць пасья чатырох такіх глыткоў крыху моташна было. Арцюх /Мікола/ узяў другое месца, Цьвірка – трэцяе. Закусілі ўсё гэта фрытамі з мулекамі /палоскі жаранай бульбы й марынаваныя ўстрыцы/ і адправіліся граць у „чалавечкаў” /ping-foot/.

Бачыў сёння пэра. Эх, пэр! Такі сантымэнтальны! Учора яму Алесь /Марговіч/, зь якім ён угледзеўся першы раз пасья Алесэвае тыднёвае адлучкі ў Мюнхэн, сказаў:

— Часамі мне было нялёгка. Дык тады я думаў пра Вас і гэта мяне падбадзёрвала.

— Так, ойча, — кажу, — гэта сказана карасамоўна й праўдзіва. Не, праўдзіва й красамоўна.

— Гэта мне так спадабалася. Гэта мяне так кранула... — усхваляванна сказаў ён і дзьве вялікія бобіны ўпалі яму з вачэй...

6.12.51

(ЯЗ) Учора сьвяткавалі сьв. Мікалая. Картэж быў не надзвычайны. Спадабаліся толькі вымаляваная на чырвона статуя амбасадара на пляцы Mgr. Ladeuse і гэныя дзьве бедненькія курчакі, што студэнты цягнулі за сабой прывязанымі да трактара.

Сьв. Мікалая адсьвяткавалі і ў сябе. У пэравых манахаў пазычылі вопраткі й самаход з паперы.(...) Пасьля адзначалі ў Равенскага Міколу й ягоныя 65 гадоў.

11.12.51

(ВШ) Кал. Рагуля даў інфармацыю аб сваім удзеле ў канфэрэнцыі Камітэту Вызваленьня Народаў Расіі ў Вісбадэне. Пасьля разгарнулася даволі цікавая дыскусія.

Архіп Папліска

ДЗЁНЬНІК 12-КІ

Памалу мы асвойталіся ў Лювэне. Толькі мова ніяк не хацела лезьці ў галаву. Калі выдушыш зь сябе што, дык, як той казаў, ні ў плот ні ў азярод. Куды лепш было раней з ангельскай, ды асабліва вуглякопніцкай мовай; там трэба было вывучыць адно слова, і ўжо палавіна лексыкону была гатовая. А часам і ім адным можна было абыйсьціся...

Нашы старыя студэнты ўжо крыху набілі сабе язык і на нас, зразу-мела, глядзелі згары. Адзін зь іх (цяпер ужо лекар і на ймя Міхась) займаўся вывучэньнем акцэнтаў: ён чытаў свае таўстыя мэдыцынскія скрышты ўголас – першую бачыну зь нямецкім акцэнтам, другую з ангельскім, трэйцюю з гішпанскім і г. д. Наагул цікавы ён хлапец быў, і яму іншыя прысьвячалі шмат увагі. Некаторыя, прыкладам, стараліся справакаваць яго нейкім чынам, каб ён калі строс цыгарэту ў попельніцу. Навет на хітрыкі йшлі: як толькі ён выцягваў руку, нехта падстаўляў попельніцу. Але ўсё надарма – ні разу ня даўся ашукацца. Аднаго разу паклалі яму ў чай колькі лыжак гарчыцы. На жаль, ініцыятары спадзяванае рэакцыі так і не дачакаліся: наш мэдык, загаварыўшыся, выпіў спакойна цэлую шклянку. Пасьля толькі сьцьвердзіў, што чай мае дзіўны смак. І ўсё. Праўда, рэакцыя яго была крыху іншай, калі яму адчапілі спружыну ў ложку і ён пабіў свае мэдыцынскія клубы. Ён не разгубіўся, і ўзяўшы з сабой адну спружыну, пайшоў наводзіць спраўкі аб ананімным аўтары нягоднага атэнтату. Сустрэўшы на сходах хіміка (проста хіміка, а не таго рэакцыйнага інжынера), адсьвянціў яго ўспомней пружынай, бо той, даведаўшыся ў чым справа, ня здолеў схаваць свайго глыбокага задаваленьня. Больш не знайшоў нікога, бо вестка аб ягонай высокай баёвай маралі абляцела дом маланкай.

Цяжка пераказаць усе прыгоды гэтае легендарнае постаці ў студэнцкім згуртаваньні. Трэ было б яшчэ ўспомніць ліст, што ён атрымаў 1-га красавіка аднаго году, пісаны нявіннай дзявочай рукою, ды які змяшчаў палкія словы каханьня плюс прапазыку рандэву. Цэлае згуртаваньне ведала гэты ліст напамяць ды вынюхала бадай усе пэрфумы, якімі ён быў насычаны. На жаль, на рандэву зьявіўся толькі наш мэдык ды частка згуртаваньня – дзяўчыны ня было й сьледу. Аднак Міхась не паддаўся нашэптам, што быццам бы ліст быў паддроблены. Не пераканалі яго ідэнтычная папера й пэрфумы, што падсоўвалі яму ў довад, і можа да сяньня, дзесьці за морам, носіць ён той ліст на сэрцы (жонцы варта б гэтым пацікавіцца). Дарэчы ўспомніць таксама прыняцьце, што наладзіў наш герой з нагоды атрымання амэрыканскае харчовае пачкі. Запрасіўшы сяброў у свой пакой ды пасьля адпаведнае сыпрыхтуальнае падрыхтоўкі, ён пачаў крышыць посуд, просячы гасьцей браць зь яго прыклад. Паводля вестак, што дайшлі да нас – рабілася бо гэта яшчэ да нашай эры – прысутныя вельмі сумленна падышлі да справы і добра вывязаліся з ускладзеных на іх абавязкаў.

Да гэтага тыпу здарэньняў можна залічыць імяніны аднаго з калегаў, пасьля якіх наш Міхась прагнуўся ў ваньне. Для заключэньня дадамо, што слава ягоная выйшла далёка за межы Лювэну. Ён, прык-

ладам, з пашпартам і візаю ў кішэні неяк ухітрыўся арышытавацца на бэльгійска-нямецкай мяжы ды адседзець там дзён тры. Эх, былі студэнцкія часы! (...)

У міжчасе прыяжджалі новыя студэнты. Але між імі нічога жаночага. Наадварот – навет вусатыя. З рыжымі вусамі прыехаў зь Нямеччыны, з чорнымі – з Ангельшчыны. І абодва камэрсанты. Той чорны дык проста з прыроджаным дарам. Ён яшчэ любіў займацца спортам: не паспеў прыехаць, як ужо спаборніцтва наладзіў. Першым чынам падбухторыў генэрала (ранга лякальнага значэння) залажыцца, што той зьесьць пятнаццаць смажаных яек. Іншыя моцна праняліся закладам, ставячы ў сваю чаргу то за, то супроць генэрала. Прыступілі да справы. Няведама, ці чорны вусаты дамовіўся зь некаторымі прысутнымі, а асабліва зь лекарамі, але слухаючы іхных камэнтароў ды фаховых разважаньняў адносна таго, што можа здарыцца зь ім пасья, генэрал на дзевятым яйку псыхічна заламаўся. Мала гэтага – заявіў, што ён гатоў закласьціся, што ніхто з прысутных не даесяць рэшты. Прыйшла цяпер чарга на другога вусатага: ён ахвотна прыняў заклад, зьеў рэшту, паглядзіў сябе па жываце і за выйграныя грошы пайшоў піць піва. Генэрал жа зь непакоем чакаў, што здарыцца зь ім. Ня здарылася, між іншага, нічога, акрамя псыхічнай дэпрэсіі, вызванай балючым успамінам страчаных грошай. Як адбіцца? Гэтая думка мучыла яго два дні. На трэйці прыдумаў: ён гатоў закласьціся, што ніхто ня здолее зьесьці на працягу дзесяці хвілін паўкіля цукру. Ваш слуга, Папліска, будучы, як заўсёды, у цяжкім матарыяльным палажэньні, зарызыкаваў. Раней, праўда, папытаўся бокам у лекароў, якія шансы выжыць яму застаюцца, бо за сто франкаў аддаваць жыцьцё не хацелася. Ізноў вусаты пачаў прыймаць заклады за й супроць. Ізноў напятая атмасфэра й сьцішаныя гутаркі. Прызнацца вам папраўдзе, ня вельмі прыемна пачуўся ваш Папліска, пабачыўшы перад сабою поўную міску цукру. Дабівалі маральна судзьдзі, што з гадзіннікамі ў руках чакалі на старт. Перамогшы ўсё ж пачуцьцё дэфэтызму, з адчаем кінуўся я на цукар. Адна лыжка, другая, трэйцяя... Усіх лыжак пералічваць ня буду, каб ня трымаць вас, чытачы, у завялікім напружаньні. Скажу вам толькі, што Папліска з гонарам вытрымаў гэты экзамен: за дзьве часіны міска была пустая, а кашалёк поўны. Шкада, што гэты тып спорту ня вельмі папулярны, бо я меў бы шансы стацца навет прафэсіяналам.

Прайграўшы бой, генэрал аднак не капітуляваў – пачаў шукаць ахвотніка на два кіляграмы цыбулі.

Сыч /Пётра/

Зважай, раўняй на Лювэн!

(...) — Чаму Лювэн? – можа хтось спытае.

Таму Лювэн зьяўляецца важным для нас, што зь яго багатых жаролаў чэрпае скарбы веды трыццаць нашых студэнтаў і тут, як па сваёй колькасці, так і якасці знаходзіцца цэнтр нашай навукі на эміграцыі – гэта нашая гордасць, надзея. Гэтых трыццаць пар руку будучыні возьмуць рулі розных галін нашага дзяржаўнага жыцця; гэтыя рукі маюць фармаваць наш скрыўлены даўгавяковай няволяй і гнётам воблік; гэтых трыццаць напоўненых ведай мазгоў маюць нам расьсьвятляць імглістыя прасторы так жаданага й чаканага заўтрашняга.

Калі, шукаючы плоскіх камянёў у бруку, апошнімі сіламі й цярпеньнем давалакаюся да 19, Hoover Place, яшчэ на вуліцы чую вясёлы гоман свойскай мовы. Што мінуту цераз няшчыльна зачыненыя дзьверы вырываецца на пляц бадзёры рогат. Брук кончыўся, робіцца весялей, падцягваюся, аж усе сібёрскія й ангельскія раўматызмы ляскаюць, як кастаньеты; скрыўлены, як семдзесят і сем няшчасцяў твар фарму ў сьмех дэбютанткі выходзячай на сцэну – і ўваходжу ў сталовую. Дружны ўзрыў прывітаньня, моцныя й шчырыя поціскі рук – ужо месца пры сталае й міска капусты ў беларускім стылі – і жыць стала лёгка, здаецца, не на чужыне, і дваццаць гадоў засталася за парогам на бруку.

Маладзёж вяртаецца да сваіх тэмаў. А сёння тэма цікавая, бо кучка палескіх „сэпаратыстых” станоўча ўнесла рэзалюцыю аб адлучэньні Палесься ад Беларусі. Хіба што Беларусь захоча прылучыцца да Палесься. Дыскусія гарачая, а тон ёй надае праваднік палескай групы – тут кухар, дзядзька, які ўжо з розных катлоў бяду хлёбаў. Ён у поўнай велічы сваёй улады, з высокай каронай кухарскай шапкі, як булавой палонікам дырыгуе „крапаснымі”, г. зн. дзяжурнымі на кухні студэнтамі й дыскусіяй.

Абед канчаецца. Сталовая пусьцее, а цішыня залягае ў доме. Толькі ідзеце з пакою ў пакой і там застанеце з кніжкамі студэнтаў, каторыя грызучь вяду аж трэскі сыплюцца.

У другім пакоі нарада актыву якойсьці арганізацыі, у трэцім цюкаюць на машынцы бюлетэнь, у чацьвертым – ізноў грызучь вяду. І так аж да вячэры ў доме пры пляцы Гувэра – цішыня й праца. Вечарам праляецца па спакойных вулічках, хтось у кіно, хтось на шклянку Stella (добрае піва!) і ізноў кніжкі й праца да позьняй ночы. Лаўлю свайго добрага сябру, ведамга на лёнданскім грунце з разгулу й стодваццаціпрацэнтнага Дон Жуана: „Ну, як

там нашчот бульбы, каб дроў падсмажыць?” – пытаю даўнейшым жаргонам. Круціць галавой: „No money”. Дык хоць раскажы, як з „fare amoge”?

— Няма, брат, амораў. Тут не Ангельшчына. Ты сядзіш зь дзяўчынай, а ў другім пакоі яе матка падцікаецца зь іконай – гатовая благаслаўляць... Вот ты тут і схопі шылам кашы. Ды й „парлефрансэ” трэба зубрыць. Дагадваюся, што гэтае апошняе найважнейшае, бо паколькі яго ведаю – пэўны, што ня толькі матку, а й цэлы тузін ставокіх аўгураў-цётка сумеў бы пад манастыр падвесці, а дзяўчыну ў парк выцягнуць. Папросту зь месца ўцягнуўся ў гэта калясо нікім не накінутай, ніякай уладай не пілванай і нявымушанай, але ўсімі перасьцераганай дысцыпліны працы.

І так тут ідзе плённая, упорыстая й ахвярная праца навуковая й грамадзкая, вырабляюцца характары, пучуцьці абавязку, сяброўскае сужыццё, заціскаюцца вузлы прыязні.

Студэнтаў тут больш, чым стыпэндый, і стыпэндый ня дзеляцца: кажны мае забяспечанае жыццё, усё, што патрэбнае да навукі, і дастае, што праўда, аж скромную суму грошай на кіно ці папяросы. Але навет з гэтых скромных грошай студэнты змогуць плаціць складкі ў арганізацыі ці ахвяры на грамадзкія мэты. Ёсьць тут добра зарганізаваны й знаны сярод чужынцаў із сваіх выступленьняў хор, кіпіць грамадзкая работа, ёсьць як жа сьмелыя, але для гэтых маладых моцных людзей не немагчымыя пляны на будучыню. Бязь ненавісьці ці пагарды сьмяюцца з нашага старэйшага пакаленьня, тэй інтэлігенцыі, якая пагналася за дабрабытам і выйшла з радоў грамадзкіх працаўнікоў: „Бог зь ім! Ім самаходы, фрыжыдэркі, ножкі да фаерплейсу...Мы выцягнем!”...

Дай вам Божа! Верым і на вас разьлічваем.

Шмат бы можна было напісаць аб гісторыі студэнцкага цэнтру ў Лювэне. Як дзесь у 1947 г. дабіліся сюды трох маладых, прагнучых веды людзей. Стыпэндый яшчэ ня было й маладыя людзі, каб пражыць, трымаючы перад вачыма кніжкі, абіралі бульбу на кухні. А калі дабіліся стыпэндый, прынамсі ня думалі аб сабе, але ўсякімі спосабамі выраблялі месцы й сыцягвалі другіх. Калі ў 1950 г. шырака ведамая, сьмелая й дружная „Дванаццатка” пераехала сюды з Ангельшчыны, стварыўся моцны ідэйны й дзейны цэнтр.

Пішучы пра беларускі студэнцкі цэнтр у Лювэне, ня можна ня ўспомніць аб айцу Робэрце ван Каўэлярце дэ Ёільс, папулярна называнага пэрам Робэртам, бо няма магчымасьці аддзяліць аднаго ад другога. Айца Робэрта я сустрэў у Мюнхэне і меў магчымасьць ня цэлую гадзіну гутарыць зь ім, але й гэты кароткі час выясьніў мне тайніцу ягонай папулярнасьці й вялікай міласьці да яго студэнтаў. Гэты шустры, вясёлы, гутарлівы сьвятар – чалавек вялікай веды, шырокіх

паглядаў, а дначасна скромны, просты, самарытанска добры. Ня хоча слухаць якіхсьці падзякаў, словаў узнаньня, а барані Божа – камплімэнтаў. Яго ідэя – як найбольш рабіць добра. Выпрабаваны, адданы прыяцель беларусаў і нашай справы.

Прашу айца доктара Робэрта дараваньня, што аб ім пішу, але інакш нельга. Прышамінаюцца мне словы студэнта, зь якім я аб гэтым гутарыў: „Аб а. Робэрце трэба пісаць асьцярожна, бо ён ня хоча слухаць ніякіх падзякаў”. Але й ня пісаць немагчыма, калі хтось хоча пісаць пра ЦБАА. Гэта адно з другім неразъдзельнае. Дзякуючы яму, мы тут жывём, як у Бога за пазухай. „Дайце мне, — кажа ён заўсёды, — добрыя аргумэнты сваімі прыкладнымі паводзінамі ды шчырай навуковай і грамадзкай працай, а аб рэшце паклапачуся я сам”.

Будучы коратка ў Лювэне, я спаткаў некалькі людзей з бэльгійскіх таварыскіх ці навуковых сфэраў, якія заглядаюць у студэнцкі дом, прыходзяць на таварыскія спатканьні, цікавяцца жыцьцём і праблемамі беларусаў і шчыра нам прыязныя. Аб студэнцкай моладзі й беларусах гавораць з найбольшым узнаньнем і захапленьнем.

Гэта яшчэ адна – і вялікая — заслуга жыхароў дому нумар 19 пры Гувэр пляцы ў Лювэне.

Ужо позная ноч. Выцягваюся на ложку й прабую заснуць, бо заўтра прыдзецца каратаць ноч у вагоне й пераходзіць пагранічныя кантролі.

„Porteur, venez me retrouver...” Гэта сусед за сьцяной зубрыць „парлефрансэ”.

— Shut up! – крычу яму па-ангельску. – Ляж спаць і дай заснуць „партэру”! Ужо цягнікі ня ходзяць!

Сусед моўкне, але папера шалясьціць і пад гэты шэлест засынаю.

Буджуся рана. Асеньні вецер сыпле жменямі сухіх лісьцяў у шыбы. Распачынаецца канцэрт касьцельных званоў. А раптам з-за сьцяны:

„Porteur, attendez moi ici!”

— All right, sir! – крычу бадзёра й выскакваю з пасьцелі.

Вечарам праводзяць мяне на станцыю. Лічу: адзінаццаць хлапцоў. Добра – не дванаццаць: ня будзе Юды.

Сьціскаю ім рукі і, бягучы да цягніка, крычу:

— Зважай, раўняй на Лювэн!

4 лістапада 1951 г.

(„Бацькаўшчына” № 77, 16.12.51)

Міжнародная сытуацыя — супрацьстаяньне блёкаў

Халодная вайна на пачатку 1950-х гадоў убіралася ў самы гарт. Усходнеэўрапейскія эміграцыйныя асяродкі ў Нямецчыне жылі напружаным чаканьнем заваяваньня канфлікту паміж Захадам ды ненавісным камунізмам. Неякі жартаўнік з пачуцьцём чорнага гумару прыдумаў нават „малітву эмігранта”: „Пашлі, Божа, маленькую подленькую вайнішку”...

Супрацьстаянне двух сьветаў, камуністычнага Ёсходу й дэмакратычнага Захаду, набірала глябальнага характару ў меру кансалідацыі міждзяржаўных сувязяў паабাপал „жалезнае заслоны”. Мацуючы антыкамуністычны фронт, Вялікабрытанія, Францыя й ЗША афіцыйна прызналі ў верасьні 1950 г. Заходнюю Нямецчыну. Тымчасам завастраўся ваенны канфлікт на Далёкім Усходзе, у Карэі. У кастрычніку таго ж году, калі войскі ААН адбілі назад атаку карэйскіх камуністаў, Пэкін асудзіў Амэрыку за перакрочаньне 38-й паралелі на тэрыторыю Паўночнай Карэі. Паўстала небясьпека збройнага канфлікту паміж войскамі ААН і камуністычным Кітаем. Прэзыдэнт ЗША Гэры Трумэн, запэўніўшы, што ЗША ня маюць намеру займаць кітайскую тэрыторыю, заявіў тым ня менш, што Амэрыка гатовая ўжыць атамную бомбу, каб дамагчыся перамогі ў карэйскім канфлікце. У сьнежні, калі паўночныя карэйцы з кітайскімі саюзьнікамі адбілі назад войскі ААН да 38-й паралелі, Трумэн абвесьціў стан нацыянальнае трывогі, заклікаў сваіх суграмадзянаў уключыцца ў „бітву з камуністычным імперыялізмам”. Прыгэтым ён нагадаў, што Амэрыка сваім „арсэналам свабоды” забавязаная бараніць таксама Эўропу.

У студзені 1953 г. Трумэн перасьцярог Сталіна, што цяпер – век вадароднай бомбы, і запачаткаваньне вайны пацягне за сабой руіну Савецкага Саюзу. Але Сталін неўзабаве памёр і ў Крамлі пайшло змаганьне за ўладу. У Эўропе ж на заходнім баку „жалезнай заслоны” ўсё больш і больш актуалізавалася пытаньне, якімі шляхамі можна найлепш дапамагчы нацыянальна-вызвольным рухам у цэнтральна-ўсходняй частцы кантынэнту і ў падсавецкіх рэспубліках. Злучаныя Штаты ў парадку супрацьдзеяньня савецкай пагрозе скасавалі прывілейныя тарыфы усім камуністычным краінам. У травені 1953 г. пачала сваю працу радыёстанцыя „Вольная Эўропа”. Неўзабаве ў савецкім блёку зьявілася першая трэшчына: у чэрвені ва Ёсходнім Бэрліне і Ёсходняй Нямецчыне выбухнула паўстаньне. Яго адразу ж здушылі савецкія танкі. У жнівені прэзыдэнці кандытат і наступны прэзыдэнт ЗША ген. Айзэнгаўэр заявіў, што Амэрыка павінна дапамагчы іншым народам вызваліцца з-пад „чырвонага ярма”. Адным з зыргіх пацьверджаньняў гэтага ярма былі ўцёкі на працягу таго ж месяца 16.000 жыхароў Ёсходняй Нямецчыны ў Заходні Бэрлін.

У часе карэйскіх мірных перамоваў кіраўнік савецкага ўраду Георгі Маленкоў задэклараваў Паўночнай Карэі дапамогу ў намаганьні аб’яднаць краіну, г. зн. у заваёве рэшты тэрыторыі. Але Злучаныя Штаты падпісалі з Паўдзённай Карэяй дамову аб супольнай абароне. Дарога да „аб’яднаньня” была перакрытая, напружаньне ўзрастала. Тым часам Маленкоў даў знаць, што Амэрыка ня мае больш манаполію на вадародную бомбу. Прывід атамнай вайны пагрозьліва ўздымаўся над плянэтай.

З нарастаньнем ядзерных узбраеньняў працягвалася фармаваньне ваенных блёкаў. У верасьні 1951 г. Паўночна-Атлянтычны Пакт (НАТО) прыняў у свае рады Грэцыю й Турэччыну. У тым самым часе Заходняя Нямец-

чына, атрымаўшы статус роўнапраўнае эўрапейскае дзяржавы, пачала інтэгравацца ў заходнеэўрапейскую абаронную сыстэму. Неўзабаве Вашынгтон падпісаў ваенную дамову з Аўстраліяй і Новай Зэльандыяй, а таксама Японіяй, якую Амэрыка ўзялася ўзбройваць. У верасьні 1953 г. Мадрыд і Вашынгтон дамовіліся, што Амэрыка будзе карыстацца гішпанскімі партамі і мець на тэрыторыі Гішпаніі ваенныя базы. У сакавіку наступнага году ЗША заключылі ваенны пакт з Японіяй і далі ёй 100 мільёнаў даляраў дапамогі. Тады ж дзяржавы НАТО згадзіліся прыняць у свае рады Заходнюю Нямеччыну, а ў сьнежні ЗША падпісалі абаронны пакт з Тайванем.

Разбудоўваньне ваенных блёкаў і ядзерных узбраеньняў суправаджалася інтэнсыўнымі прапагандавымі акцыямі на Захадзе супраць „камуністычнае пагрозы”, а на Ўсходзе супраць „амэрыканскага імплэрыялізму” і „буржуазнага нацыяналізму”.

Беларуская студэнцкая грамада ў Лювэне, зразумела, не магла жыць вонках усёй гэтай ідэялягічнай і палітычнай вайны, наадварот – мы за ёй інтэнсыўна сачылі, былі часткай яе. Свой уклад у справу пашыраньня інфармацыі пра Беларусь як стратэгічна важны пляцдарм Саюза рабіла беларуская студэнцкая грамада ў Лювэне. Інфармацыя пашыралася галоўна праз канцэртную дзейнасьць. У сакавіку 1954 г. наш ансамбль выступаў у шэрагу гарадоў Бэльгіі, а таксама ў Лёндае. Выступленьні гэтыя можна было б назваць апагеям нашай канцэртнай арбіты. Два рэпартажы аб іх зьмешчаныя далей у гэтым разьдзеле.

Студэнцкі быт і праца ансамблю

Студэнты, як ведама, усюды і заўсёды, прынамся ў пераважнай большыні, застаюцца ў палоне свае маладое натуры. Ім вечна хочацца пагуляць, пазабаўляцца, пазаймацца ўсім іншым, толькі ня зубрэньнем, якое адкладаецца на пасья, на заўтра, часамі на апошнюю перад экзаменам ноч. Здаралася такое і ў нашай лювэнскай грамадзе. Але агулам кажучы, большыня нас была ўпрогшыся, у дадатак да навукі, у беларускую грамадскую ды палітычную працу. Гэтак, управы Саюзу Беларусаў Бэльгіі ды камбатанцкай (вэтэранскай) арганізацыі не абыходзіліся бяз удзелу студэнтаў, ня кажучы ўжо пра Саюз Беларускіх Студэнтаў ды Цэнтралю Беларускіх Акадэміцкіх Арганізацыяў. Вельмі шмат часу аддавалася таксама на пробы хору ды на гастролі нашага ансамблю па гарадох Бэльгіі і суседніх краінаў. Зь дзевяціх сяброў Дванаццаткі, што прыехалі ў Бэльгію, усе апрача Вострыкава сьпявалі ў хоры. Жучка, Запруднік, Урбан і Шчэцька бралі ўдзел яшчэ і ў танцавальным гуртку. Партнэркамі ім былі студэнткі Вольга Харытончык, Зора Савёнак, Зоя Жалязоўская і гімназістка Таня Родзька.

На нас жа, сяброх Дванаццаткі, ляжаў яшчэ й абавязак датрымаць дадзенае чытачом „Напераду” перад выездам з Ангельшчыны абыццаньне

працягваць выдаваць часопіс. Выканаць гэтае абяцаньне, праўда, не ўдалося адразу дзеля занятасці масай іншых справаў.

У Лювэне мы сустрэліся, пасьля больш як двухгадовага перапынку, са сваімі старымі сябрамі й сяброўкамі з Рэгенсбургу-Міхэльсдорфу. Усе разам адразу ж акунуліся ў грамадскую й культурную працу. Была створаная група рассылкі газеты „Бацькаўшчына”. Міхась Вострыкаў, Вітаўт Кіпель і Зора Савёнак рассылалі штотыдня каля 250 экзэмпляраў газеты. Вострыкаў узяўся быць ейным прадстаўніком на Бэльгію. Вітаўт Кіпель шмат энэргіі ўлажыў у арганізацыю Саюзу Беларусаў Бэльгіі. На зьездзе СББ у лютым 1952 г. разам з адпушчэньнем і падзякай галоўнай управе (старшыня – Янка Жытка) была выказаная асабістая падзяка Кіпелю за арганізацыйную дзейнасьць. Вітаўт быў абраны на зьездзе заступнікам новага старшыні СББ а. Аўгена Смаршчка. Самы дзейны ўдзел у зьездзе ўзялі сябры Дванаццаткі: старшыняваў Алесь Марговіч, а сакратарылі Цьвірка й Запруднік. Урбан быў выбраны скарбнікам новай управы СББ („Бацькаўшчына” №7-8, 24.2.52). „Беларускія студэнты ў Бэльгіі, — пісаў у газэце „Бацькаўшчына” (№11-12, 25.3.52) студэнт-карэспандэнт А. А. /Аляксей Арэшка/, — апрача сваіх студыяў, шмат працы аддаюць грамадзкай працы, як і прапагандзе нашае нацыянальнае справы. Заплатай за гэта ім зьяўляецца тое, што яны ўжо ня чуюцца ў Бэльгіі чужымі, што іх імя, імя Беларусі ёсьць ведамымі кажнаму, і кажны аб іх гаворыць з сымпатыяй і пашанай”.

Са Шчэцькавай „Справаздачы” (ВШ) й майго дзёньніка (ЯЗ):

1.1.52

(ВШ) Выехаў у Нямецчыну Вострыкаў Міхась.

Як выявілася пасьля, Вострыкаў паехаў у амэрыканскую разьведніцкую школу, прайшоў там вышкаленьне й разам з трыма іншымі беларусамі ў верасьні 1952 г. прысямліўся на парашуце ў Беларусі ў Налібоцкай пушчы. Але там іх чакала ўжо савецкая контрразьведка. Вострыкаў адбыў у савецкім палоне 23 гады (больш пра яго гл. у „Эпілёгу”).

7.1.52

(ЯЗ) Учора справілі куцьцю. Народу поўная хата. Усё было добра падрыхтавана. Прапяялі пару калядак і прадэклямавалі пару вершаў. Гэты раз рабілася ўсё бязь віна. Пасьля кажны пайшоў сам наганяць страчанае. Сяньня будзе весялей. (...)

7.1.52

(ВШ) А 10-й гадз. пачалася служба Божая ў Праваслаўнай капліцы ў Centre Social. Пеў хор БСЗ вельмі добра. На калядным абедзе людзей было вельмі шмат (каля 70 асобаў, у тым ліку каля двух дзсяткаў работнікаў з правінцыі). Было колькі асобаў запрошаных ад іншых студэнцкіх групаў (бэльгійскай, латышскай, расейскай, польскай). З часам,

калі чарка абыйшла, пачаліся песьні. Усе танцавалі. Было вельмі весела й шумна. На сталох усяго хапала: і піць, і есьці.

10.1.52

(ЯЗ) Рамук /Вітаўт/, Франц /Кіпель/ і я былі ў бэльгійскіх немцаў /Карпарацыя нямецкіх студэнтаў/ на прыняцьці. Увесь вечар хлялі піва. Было надта прыемна. Усё ж такі немцы немцамі – парадак першаклясны. Ну, ясна, традыцыю за сабой маюць. Рад, што прышлося пабыць на запраўдным студэнцкім вечары.

13.1.52

(ЯЗ) Такі шыкарны вечар быў сяньня ў нашым доме. Чатыры латышкі, дзьве нашы – і так натаанцаваліся! *Tout le monde est content* /усё задаволеныя/. Пэр Робэрт кажа: „Калі гэта было добра, дык зрабеце йшчэ раз”. Пабачым... І галоўна – бяз выпіўкі, бяз п’янства – *risso bello*...

20.1.52

(ЯЗ) Пяялі ў Брусэлі – два разы: літургію й вячэрню. Посьпех цудоўны. Было ладна беларусаў. Пасьля вячэрні Лідзія Грыгораўна /Янушквіч, беларуская актрыса/ выйшла з царквы ў сьлёзах. Не маглі нахваліць твораў сп. Равенскага. Пасьля гэтага неяк і на сіле мацней чуешся. (...)

У дваццатых датах студзеня ансамбль, у сувязі з Тыднем Хрысьціянскага Адзінства, тройчы езьдзеў у Брусэль пяць у цэрквах. Аднаго разу пасьяля вячэры выконвалі таксама сьвецкія песьні. На працягу лютага йзноў адбылося некалькі падарожжаў ансамблю ў Брусэль, гэтым разам дзеля найграваньня на дыскі сьвецкіх і рэлігійных песьняў.

10.2.52

(ВШ) Ансамбль даваў канцэрт у *College du Sacré Coeur* у Брусэлі. Людзей было поўна й прымалі з захапленьнем. Выклікалі на біс. Танцы выпалі надзвычайна, кожны зь іх выклікалі на біс. Увесь канцэрт быў накручаны на плёнку.

Канфэрэнсье быў а. Робэрт. Тут ён прымяніў усе свае здольнасьці, каб паказаць беларускіх студэнтаў як адных з найлепшых у Бэльгіі, а сярод беларусаў — як найбольш актыўных на эміграцыі. Перад канцэртамі а. Робэрт даў кароткі нарыс аб Беларусі, за што ён сам заслугоўвае на павагу ад БСЗ, бо словы ягоныя былі моцнымі й патрыятычнымі.

14.2.52

(ВШ) БСЗ з украінцамі ладзілі вечар на зборцы *Cercle Etranger*. У праграме было: украінцы далі 8 песьняў і наш ансамбль 8 песьняў. Да таго з нашага боку былі паказныя скетчы „Апэрацыя”, „Баксёры” ды „Пан і акуляры”. Усё прайшло вельмі добра, глядачы былі задаволеныя.

22.2.52

(ВШ) *Cercle Etranger* ладзіў канцэрт у *Grande Rotonde*. Бралі ўдзел бэльгійцы, беларусы, галяндцы, лібанцы, кітайцы, украінцы, в'етнамцы, расейцы і латышы. Найлепшай была наша праграма, якая складалася з трох частак: мы далі восем песьняў і тры танцы. Іншыя давалі нумары часам добрыя, а часам зусім нічога ня вартыя. Пасьля канцэрту рэктар выразіўся, што беларусы заслугоўваюць на выступ у *Beaux Arts /Цэнтар Мастацтваў*, вялікі тэатр/ у Брусэлі.

24.2.52

(ВШ) У доме ладзілі „бліны” — традыцыйную вячэру. Усіх было каля 50 чалавек. Вячэра пачалася малітваю. Першай стравай былі аладкі зь верашчакаю, вельмі смачныя, асабліва верашчака. Пасьля былі каўбаса, капуста, віно, піва і г. д. У тракце вячэры колькі сяброў далі спэцыяльна прыгатаваныя нумары: дэклімацыі, рэпартажы аб студэнтах, песьні. Так як а. Робэрт сказаў, што гэта пачатак посту і што можна ў гэты дзень гулянуць апошні раз, дык, здаецца, мала хто й ня выкарыстаў гэтага. Калі ўсё скончылася афіцыйна ў клубе, дык цягнулася неафіцыйна ў кухні і сталойцы, дзе ўсё запойнілася бутэлькамі ад піва. Старшыня быў у вельмі добрым гумары і шмат каго частаваў півам. Вынік быў такі, што піва зьмяніла смак і некаторыя пайшлі шукаць другога. (...)

З а. Робэртам на карнавале ў Бэншы, невялікім гарадку, які знаходзіцца 50 км на поўдзень ад Брусэлю. Люты 1952 г.

ф6-1
(45)

6.3.52

(ВШ) Ансамбль пеў 8 песьняў на вечары-рэфэраце флямандзкіх студэнтаў, якія ладзілі рэфэрат ад імя „Эўрапейскае моладзі”.

13.3.52

(ЯЗ) Сяньня два гады як у Бэльгіі. Два гады студэнцкага жыцця пасля двухгадовае капальні — як прыгожа складаецца!.. Хлопцы зьбіраюцца, здаецца, ушанаваць гадавіну гэтага „вялікага здарэньня” пару шклянкамі піва (а мо чаго й мацнейшага). (...) Учора перабраўся на „навасельле” — чысьценькі, новенькі, крэмавенькі пакойчык. Камфорт абса-

лютны!.. Трэ будзе йшчэ шафу прыдбаць. У доме цяпер аж кішыць ад работнікаў. Магчыма, што галоўную работу закончаць перад 25-м.

23.3.52

(ВШ) А 5-й гадз. раніцы закончыўся рамонт дому. Сяньня вялікі дзень у жыцці БСЗ: сьвята 25-га Сакавіка ў афіцыйнае адчыненьне Беларускага студэнцкага дому ў Лювэне.

Ураньні адбылася Божая служба ў Праваслаўнай капліцы (69, Av. des Alliers), прысьвечаная 25-му Сакавіка. У 10:30 пачалася ўрачыстая акадэмія на 22 Pl. Hoover. Былі прысутныя: тры прадстаўнікі з Ангельшчыны, тры з Францыі, ад работнікаў з Бэльгіі двух і сябры БСЗ. Урачыстасьць пачалася ўнясеннем сьцягу БСЗ і прывітаньнямі. Так як рэфэрату ня было, дык ансамбль выканаў мантаж, спэцыяльна прыгатаваны на гэты дзень. Кал. Запруднік чытаў тэкст з гісторыі Беларусі, а між гэтым упляталіся песьні, дэкламацыі й вытрымкі зь дзяржаўных актаў БНР. Мантаж быў вельмі ўдалы й прысутныя высока ацанілі яго. Закончылася акадэмія гімнам.

Пасьля абеду дом быў удэкараваны сьцягамі ад вуліцы: беларускім, ватыканскім і бэльгійскім. Усе студэнты былі апрануты ў нацыянальныя касцюмы, а хто іх ня меў, дык быў апаясаны праз грудзі бел-чырвона-белай істужкай. Прыйшло каля сотні гасьцей. Сярод іх — прафэсары, міністры, епіскапы, дырэктары ўстановаў ды іншыя высокія асобы. Былі рэпартэры шмат якіх бэльгійскіх газэт і радыё.

А 17-й гадз. прыбыў кардынал Тысэран у суправаджэньні нунцыя Чэнта й рэктара ўнівэрсытэту. Епіскап Слосканс, праф. Дэніс і а. Робэрт спатыкалі яго з хлебам і сольлю. Калі кардынал увайшоў у залю, хор запеў „Многая лета”. Праф. Дэніс прывітаў яго, а хор прапяў „Оду”, напісаную Равенскім для кардынала. Айцец Робэрт раскажаў гісторыю БСЗ і дому, а хор выканаў „Магутны Божа”. Кал. Рагуля вітаў кардынала ад ураду БНР. Хор прапяў „Пагоню”. Кал. Рамук вітаў ад БСЗ. Хор прапяў беларускі нацыянальны гімн. Прамаўляў кардынал Тысэран, выказваючы свае сымпатыі да беларускіх студэнтаў. Пасьля кардынал высьвяціў дом. Адбылося прыняцьце ў доме. (...) А 20-й гадз. ва ўнівэрсытэцкім голле пачалася вячэра, у часе якой выступаў наш ансамбль. За сталамі было каля 200 чалавек гасьцей, у тым ліку міністры бэльгійскага ўраду й старшыня парляманту. (...)

Тут, як нідзе, удалося задэманстраваць, хто такія беларусы й чаго яны хочуць. Кардынал падкрэсьліў, што ён толькі дзеля беларусаў прыехаў у Бэльгію. Праф. Дэніс высьветліў усе нашы сувязі з асобамі бэльгійскага ўраду, а а. Робэрт выказаў усе нашы імкненьні. (...)

Агулам дзень прайшоў выдатна. Пасьля заканчэньня хор пеў „Многая лета” а. Робэрту, праф. Дэнісу й праф. Равенскаму. Дома студэнты паднялі на „ўра” праф. Равенскага й а. Робэрта, сьпяваючы ім „Сто год”.

ф6-2 (46)

Кардынал Тысэран высьвячае Беларускі студэнцкі дом на пляцы Гувэра 19. Зьлева: Мікола Равенскі з харыстамі, а. Робэрт (у белым), папскі нунцый Чэнто, (далей ззаду) біскуп Балеслаў Слосканс; рэктар унівэрсытэту біскуп Ўаенбэрг (направа ад карыданала, у ніжнім розе) і прафэсар Дэніс. 25 сакавіка 1952 г.

26.3.52

(ВШ) У шмат якіх бэльгійскіх газэтах зьявіліся доўгія артыкулы аб адчыненні дому беларускіх студэнтаў у Лювэне.

27.3.52

(ВШ) Яго Эмінэнцыя кардынал Тысэран чытаў рэфэрат у Grande Rotonde. Нашы студэнты трымалі ганаровую варту.

13.4.52

(ВШ) Усе сябры былі на ўсяночнай у а. Робэрта. Наш ансамбль пеў «Иже херувимы» й «Отче наш». А 4-й гадз. раніцы ў клюбе адбылося разгаўленьне. Былі госьці. У часе разгаўленьня пелі «Многая лета» а. Робэрту. Была складзеная падзяка дзьвюм прысутным ангелькам за іхныя дабрадзействы для беларусаў у Англіі (Брадфардзе). (...)

19.4.52

(ВШ) Старшыні ўсіх арганізацыяў у Бэльгіі езьдзілі спатыкаць сп. Прэзыдэнта Абрамчыка з жонкаю ў Брусэлі.

20.4.52

(ВШ) А 8-й гадз. раніцы адбылася Божая служба /у Праваслаўнай капліцы/. Спадар і спадарыня Абрамчыкі былі прысутнымі.

Супольнае разгаўленьне наладзілі ў сьвятліцы студэнцкага дому.

Было шмат гасьцей. Пасьля прамоваў запелі «Многая лета» Прэзыдэнту, а пасьля а. Робэрту. Далей пелі песьні валачобныя й сьвецкія. Папаўдні валачобнікі хадзілі пець па Лювэне /па беларускіх кватэрах/.

21.4.52

(ВШ) Сп. Прэзыдэнт Абрамчык даў даклад із свайго падарожжа ў ЗША і аб беларускім жыцьці наагул. Прысутнічалі ўсе студэнты й беларусы Лювэну.

22.4.52

(ЯЗ) Паадсьвяткоўвалі Вялікадні. Прайшло ўсё добра. Пачмокаліся крыху з пэравымі манахамі... Есьці й піць было хоць расьпярэзвайся. Моцна п'яных ня было. На каталіцкія сьвяты прашумелі, праўда, да самае раніцы. Рагуля вадзіў вакол сталаў сваю роту і, калі хата ўся траслася ад баявога маршу вясёлых дзяцюкоў з кубкамі ў руках, сьцьвердзіў, што йшчэ „баявы дух” ня зусім занік.

На нашыя сьвяты прыехаў Прэзыдэнт /Мікола Абрамчык/. Расказаў шмат чаго цікавага. Для некаторых гэта быў добры дэзынфэкцыйны ўкол. Аж галава трашчыць ад клопатаў: Карповічаў прыезд /кампазытар і піяніст Алесь Карповіч/, дыскі, канцэрт у Парыжы, ад'езд пэра й цэлая сэрыя дробненькіх, штодзённых, надаедлівых...

І над усім гэтым пачынае зарысоўвацца грозны цень экзаменаў зь лёгікай, сярэднявечнай лацінай, маральнай філязофіяй ды іншымі падобнымі хітрасьцямі. На даканчэньне ўсяго гэтыя два няшчасныя Дэ Мэйравы сэмінары. Пацяшаю сябе тым, што „неяк будзе” – самыя найлепшыя сродак. Пэру на разьвітаньне напісаў шасьцірадковую оду. Мо справімся як-небудзь навучыцца да ягонага ад'езду.

23.4.52

(ВШ) Ансамбль езьдзіў у Брусэль пець на пліткі /дыскі/. Закончылі напяваць. Напелі агулам 19 песьняў: „Ні агонь гарыць”, „Пасею гурочкі”, „Слуцкія ткачыкі”, „Хмель лугамі”, „Халімон”, „Чаму ж мне ня пець”, „Пагоня”, „Паласа”, „Вярба”, „Бабка”, „Камар”, „Вечарком за рэчкаю”, „Рэлігійныя: «Магутны Божа», «Иже херувимы», «Верую», «Отче наш», «Достойно есть», «Во царствии Твоем».

26.4.52

(ВШ) Ансамбль езьдзіў у Парыж. Даў канцэрт на 61, rue Madame. Канцэрт прайшоў добра, хоць былі недахопы з прычыны піяніста, які ня ведаў, як граць нашыя мэлёдыі. Публікі было ня шмат, каля 140 асобаў.

27.4.52

(ЯЗ) Парыж. Дзякуй Богу – канцэрт адбылі. Столькі перахваляваліся. Піяніста на ўчора ўдалося знайсці – нейкі паляк з Варшавы. Сыграў як на трохгадзінную падрыхтоўку нядрэнна. Сам вучыцца ў кансэrvаторыі.

Беларускія студэнты зь Лювэну пасля канцэрту ў Парыжы з парызжскімі беларусамі. 28 красавіка 1952 г.

ф 6 - 3
(47)

Жыве бедна, дык надта задаволены, што тры тысячы франкаў зарабіў за вечар. „Крыжачок” дык зусім добра пайшоў. „Лявоніха” і „Мяцеліца” няблага. (ВШ) Раніцаю хор пеў літургію ў а. Гарошкі. Было шмат вернікаў з Парыжа.

29.4.52

(ВШ) Хор пеў у капліцы з нагоды шлюбу сп. Барысіка. Айцец Робэрт даваў шлюб каталіцкі, так як маладая была каталічка, а а. Аўген – праваслаўны.

4.5.52

(ВШ) У сьвятліцы адбылося разьвітаньне з а. Робэртам перад ягоным ад'ездам у Аўстрыю. Старшыня БСЗ сказаў прамову, хор запеў спэцыяльна прыгатаваную „Оду” (словы Запрудніка, музыка камп. Равенскага). Айцец Робэрт, падзякаваўшы за прамову й оду, запэўніў, што гэта не канчатковае разьвітаньне, а толькі заняцьце працы, якую яму прызначылі, а ён і надалей застанецца ў цеснай сувязі з БСЗ. (...)

10.5.52

(ВШ) Прыехаў зь Нямеччыны кампазытар Алесь Карповіч /ад'ехаў 18.5/.

25.5.52

(ЯЗ) „Блёкус” /зубрэньне/ у поўным разгары. За тыдзень, магчыма, пайду здаваць лёгіку. Самы цяжкі прадмет і трэба неяк адварнуць яго першым, каб можна было свабадней за наступныя ўзяцца. Усіх – шэсьць штук. (...)

ф6-4
(48)

ф6-4
(50)

ф6-4
(51)

ф6-4
(49)

Сябры й супрацоўнікі
– кампазытары
Мікола Равенскі (са скрыпкай)
і Аляксандр Карповіч.
Лювэн, травень 1952 г.

11.6.52

(ЯЗ) (...) Грызем з Пашам лаціну; удвох працуецца куды прадуктыўней. У сыботу папрабуем: чуемся нядрэнна. Ад думак-плянаў, якія насоўваюць некаторыя магчымасці, адбою няма. Яны праніклі ўжо ў падсведамасць імі живеца цяпер. Цяга ў няведамае?.. Ува ўсякім выпадку гэта пакуль што дадае шмат энэргіі, а далей – Бог-бацька!

23.6.52

(ЯЗ) Пачатак сэсіі. Столькі сэрцаў ёкае сяньня ад думкі аб экзаменах... У St. Pierre а сёмай мае адслужыцца Божая служба. (...)

24.7.52

(ЯЗ) Канікулы. Экзамены зданыя. (...)

З 32 чалавек 12-ём здаць – гэта далёка ня бліскуча, але што зробіш. Хто ня здаў, будзе сядзець цэлае лета рыхтавацца да восеньскае сэсіі. Хоць некаторым і гэта не дапамога. Апошнія дні ня столькі працы, колькі клопатаў: пашпарты, візы, падарожжа... З касамі сваімі /студэнцкімі/ ледзь да толку дайшоў. Божа, хтучэй бы разьлічыцца зь імі, о то абрыдзелі!

8.8.52

(ЯЗ) Лювэн – Мюнхэн – Парыж – Цурых — Мюнхэн – Лювэн – вось маршрут апошніх двух тыдняў. У Мюнхэне склецілі Жытку для БАФ /Беларускі Антыбальшавіцкі Фронт/ першы нумар часопісу „Змаганьне”. /Янка Жытка, выпускнік Лювэнскага ўнівэрсытэту, узяў на сябе старшынства новастворанага БАФ./

Пабыў у Парыжы на Рэамюр-Сэбастаполі. Што за распушта! Што за начны рух! Парыж жыве ўначы – гэта мне давялося ўпярышыню ўгледзець. (...) Неўзабаве паеду на Tour de France наведаць засядзелых браткоў-беларусаў...

Падарожжа па Францыі было звязана галоўна з пошукамі гімназістаў для заплянаванае беларускае гімназіі ў Лювэне. Меркавалася, што ў гімназіі (адміністратарам якое згадзіўся быць а. Аўген Смаршчок) ім будзе дадзена, разам з агульнай асьветай у бэльгійскай школе, дадатковая беларусаведа, а пасля яны будуць вучыцца ў Лювэнскім унівэрсытэце. Набралася ў гімназію некалькі хлапцоў і дзяўчат. Адною з гімназістак была Таня Родзька, дачка Ёсевалада Родзькі. Задума з гімназіяй была добрая, вучэльнія прайснавала пару гадоў, але праект аказаўся недоўгатрывалым.

Трохтыднёвае падарожжа па Францыі дало мне добрае ўяўленьне пра краіну й рэдка расьселеных у ёй беларускіх уцекачоў ды сталася выдатнай школай самастойнасьці. Памятаю, наколькі больш ўпэўненым у сваю здольнасьць даваць рады ў няведаных абставінах я вярнуўся з гэтага падарожжа. Няма лепшага спосабу вырабляць самаўпэўненасьць, як падарожнічаць па нязьведанай табой краіне.

Айцец Робэрт

Душой нашае студэнцкае сям'і ў Лювэне й гарантам стабільнага добрага настрою быў манах-бэнэдыктынец а. Робэрт, абат невялікага бэнэдыктынскага манастыра, манахі-студэнты якога папаўнялі ў Лювэне свае тэалягічныя веды. Манастыр, у выглядзе звычайнага гарадскога дому, знаходзіўся зусім недалёка ад пляцу Гувэра, і гэта аблягчала нашаму апякуну частае наведваньне нас. Пэр Робэрт, або проста Пэр, як мы яго звалі, цікавіўся ўсімі й усім – нашай вучобай, паглядамі, бытавымі справамі, асабістымі праблемамі – і заўсёды быў гатовы распытаць, падыскутаваць, запрапанаваць дапамогу, але ніколі не накідаў сваіх паглядаў ці парадаў.

Пра ягоны самы першы кантакт зь беларусамі ў асобе Старшыні Рады БНР Міколы Абрамчыка напісала мне ў сакавіку 1999 г. сп-ня Ніна Абрамчык (не называючы, праўда, дакладнай даты ці нават году). Вось выписка зь ейнага ліста:

Да нас – на Гравіёе /вуліца ў Парыжы/ — прыехалі хутка па вайне капітан Баландовіч і інжынер Ясюк (яны мне нават падаравалі фр.-расейскі слоўнік, выдадзены ў Парыжы ў 1912 г., якім я карыстаюся і дагэтуль). І вось, аказалася, што Ясюк – аграном. Перад вайной дастаў ад палякаў стыпэндыю на студыі ў Лювэне.

Гэта мяне зацікавіла, бо я шукала, дзе магу скончыць сваю аграномію (пасля Вільні і Бэрліну). Ясюк сказаў, што там /у Лювэнскім унівэрсытэце ў Бэльгіі/ ёсьць „Braźniak” – гэта студэнцкая арганізацыя ўсіх польскіх унівэрсытэтаў, была і ў Вільні. Заўмалася помаччу студэнтам. Я напісала ім, як і што, і атрымала вельмі хутка, мо за тры дні, ліст: „Przyjeżdżaj, Koleżanko, będziemy sekretarzyć”. Я хацела паехаць, але Мікола сказаў: „Не, я паеду” і паехаў, быў тры дні, начаваў на пабітай, бяз вокан і дзвярэй станцыі, піў толькі „каву” (ячменную, бо іншай ня было) і ня меў грошай, каб штось купіць перакусіць. Я яму дала „сандвіч” – кавалачак хлеба з тонкім лістком сала, які ён прывёз назад, бо сароміўся яго есьці.

І вось! Спаткаўся з Рэктарам Унівэрсытэту і абгаварылі справу, адразу Рэктар назначыў апякуном беларускіх студэнтаў айца Рабэрта. Ну

Айцец Робэрт ван Каўэлярт дэ Ўільс

ф6-5
(52)

і справа пайшла далей. Айцец Робэрт узяўся за яе ад шчырай, гарачай ягонай душы – Вечная Яму Памяць!

Айцец Робэрт ван Каўэлярт дэ Ёільс паходзіў зь ведамай флямандзкай сям'і. Сям'я была вялікая й уплывовая: дзядзька пэра Робэрта некалі займаў становішча мэра Антвэрпэну, а за нашымі часамі быў прэзыдэнтам сойму; Робэртавы браты мелі шырокія кантакты ў журналістыцы й палітычным сьвеце.

Сам а. Робэрт быў чалавекам высока адукаваным, далікатным, імпульсыўнае натуры — сантымэнтальны ідэаліст і шчодры дабрачынец. Практычная арганізаванасьць у штадзённых справах, у тым ліку фінансавых, ня была ягоным наймацнейшым бокам. Ён гатоў быў брацца за выкананьне кожнае просьбы й кожнага годнага праекту. Таму ён пакутаваў ад нястачы часу, які ён папаўнаў за кошт сну. Адноіны ён гаварыў мне пра аднаго манаха, у жыцьці якога былі два найцяжэйшыя мамэнты: калі трэба было ўставаць і калі трэба было класьціся спаць. Гэткім быў і а. Робэрт. Ад мамэнту зьяўленьня ў Лювэне беларускіх студэнтаў ён поўнасьцяй пасьвяціў сябе справе дапамогі ім, а праз гэта й рэкламаваньню беларускай нацыянальнай ідэі.

Ул. Немановіч

Чалавек вялікага сэрца

(19.5.1956 – 50 год жыцьця айца Робэрта ван Каўэлярта дэ Ёільс)

Яшчэ ня так даўно мы былі ўсе разам. Цяпер – адны яшчэ ў Бэльгіі, некаторыя – у Нямецчыне, Ангельшчыне, Задзіночаных Штатах, Канадзе... Калісь – адна студэнцкая сям'я. Цяпер – дактары, магістры, асыстэнты, і кажны із сваімі клопатамі, праблемамі.

Але лювэнцамі мы засталіся. Студэнцкія часы наагул застаюцца ў памяці, аднак Лювэн – гэта больш, як успамін аб студэнцкіх часох.. Гэта таксама пэрыяд інтэнсыўнай нацыянальнай працы ў самых розных галінах: грамадзкай, палітычнай, культурнай, рэлігійнай... Цяпер слова „Лювэн” мае багаты зьмест ня толькі для беларускіх лювэнцаў, ня толькі для нашых работнікаў у Бэльгіі, а для цэлае эміграцыі. Мы пэўныя, што гэтка ж зьмест яно будзе мець і для вызваленае, незалежнае Беларусі.

Неадлучная частка беларускага Лювэну – гэта постаць айца Робэрта. Да 1949 г., аўтар гэтых радкоў вельмі мала знаў аб а. Робэрту: а. Робэрт ван Каўэлярт, каталіцкі сьвятар бізантыйскага абраду, пляменьнік тагачаснага прэзыдэнта бэльгійскага сойму, дапамагае беларускай студэнцкай групе ў Лювэне – вось і ўсё. Першы раз давялося мне сустрацца зь ім увосень 1949 г. ў Лювэне на кангрэсе Цэнтралі Беларускіх Акадэміцкіх Арганізацыяў. Там ён выступіў з прывітальным словам.

„...Год таму я бадай нічога ня ведаў аб Беларусі. Для мяне яна была адной з расейскіх правінцыяў, — гаварыў ён. — Цяпер, дзякуючы вашым калегам, што студуююць у Лювэне, я ведаю аб ёй больш – шмат больш...”.

І ён гэта на месцы давёў, карыстаючыся прыкладамі з нашае гісторыі, асабліва з пэрыяду Вялікага Княства Літоўскага.

„Палажэнне вашае Бацькаўшчыны, — гаварыў ён далей, — навявае мне адно параўнанне, хоць і не аналогію: 50 год таму бальшыня флямандзкае інтэлігенцыі была здэнацыяналізаваная. Яна навет цуралася свае мовы. Упартая й пасьядоўная праца пянэраў нацыянальнага адраджэння прынесла цяпер багатыя плёны, якія бачыць кожны. Вашае Бацькаўшчына ня была так шчаслівай: пасья кароткага пробліску свабоды, яна была паняволеная зноў – і зноў ня толькі палітычна, але й культурна. Вашу інтэлігенцыю вынішчаюць і русыфікуюць. Вы стаіце цяпер перад вялікім заданнем: ня толькі спрычыніцца да вызвалення Беларусі, але й прарабіць працу, на якую мы, флямандцы, патрабавалі 50 год, за 5-10 гадоў... Хай дапамога Вам Бог... Я веру ў адраджаную маральна, незалежную Беларусь”.

Вы можаце ўявіць, дарагія чытачы, уражанне дэлегатаў кангрэсу, якія слухалі гэтыя цёплыя, сардэчныя словы. Айцец Робэрт ня быў ужо для нас чужым. Цяпер мы зразумелі нашых лювэнскіх калегаў, тую цяплыню, зь якой яны звярталіся да яго...

У пачатку 1950 г. аўтар быў адным з групы, якая прыехала з Ангельшчыны на студы ў Лювэн. Бязумоўна, ЦБАА, асабліва тагачасны старшыня яе Б. Рагуля, а таксама мясцовая студэнцкая арганізацыя шмат спрычыніліся да нашага прыезду, як і да прыезду далейшых кандыдатаў. Аднак ці было б гэта магчымым без айца Робэрта? Можна... Толькі некалькі месяцаў пасья прыезду мы даведаліся, што стыпэндзі для нас ня былі прызнаныя. Айцец Робэрт „прывёз” нас на сваю адказнасць, як сакратар Дапамагавага Камітэту Беларускаім Студэнтам, каса якога мела толькі 13 стыпэндыяў. Нас жа было ўжо тады 21. „Можна гэта й прарэчыць здароваму розуму, — гаварыў усміхаючыся а. Робэрт, — але ж колькі вялікіх рэчаў робіцца наўсуперак здароваму розуму! Ваша справа – толькі выявіць сябе ў працы, і ўсё будзе добра”.

Айцец Робэрт верыў у Боскі Провід. І ён не памыліўся.

Ягоная энэргія невычарпальная. І аддае ён яе найбольш беларускаім студэнтам. Тут мы ня збіраемся пісаць гісторыі „беларускага Лювэну”. На гэта прыйзе свой час. Ужо й дагэтуль наша прэса інфармавала шмат сваіх чытачоў аб розных дасягненнях лювэнскае групы. Яны былі магчымыя ня толькі дзякуючы **дапамозе**, але часта проста-ткі **дзякуючы** а. Робэрту. Ён укладаў і ўкладае сваё сэрца ўва

ўсё: студыі, зарганізаваньне нашага ансамблю, канцэрты, грамафонныя пліткі, прыняцьці, нацыянальныя спатканьні... Ці ўсё пералічыш?

Тым, якія выбралі гуманістычныя навукі (што будзе нам вельмі патрэбным у незалежнай бацькаўшчыне, але ня ёсьць выгадным на чужыне), а. Робэрт сказаў: „Даю вам слова, што гэтага не пашкадуеце – навет да павароту на Беларусь!” Шмат хто з нас ужо пераканаўся, што гэтае слова ня было кінутае на вецер.

Працэнтныя суадносіны паводле веравызнаньня нашае групы ў Лювэне прыблізна адказвалі суадносінам у беларускім грамадстве. Інакш кажучы – большыня праваслаўных. Усе ведаюць аж задобра, што ў нас на эміграцыі ёсьць элемэнты, якія выкарыстоўваюць рэлігійны дзейнік у палітычным змаганьні, а то й проста ў безадказнай дэструкцыйнай дзейнасьці. Не зьявіліся гэтка і да сьняжняшняга дня. Нічога дзіўнага, што некаторыя кандыдаты прыяжджалі ў Лювэн зь непакоем або навет з настаўленьнем. Усё гэта выявілася неабаснаваным. Унівэрсытэцкія ўлады аднесьліся з поўнай пашанай да праваслаўных, ня робячы ім ні якіх-небудзь перадумаваў, ні маральнага ціску. Але а. Робэрт зрабіў яшчэ больш, шмат больш: сваім ідэялізмам і шчырасьцяй ён разьвееў усякі недавер, калі такі ў каго яшчэ існаваў. Для яго праваслаўныя ня былі схізматыкамі, як для некаторых каталіцкіх сьвятароў. Ён навучыў нас таксама глядзець інакш і на каталікоў, якія да таго часу ў шмат якіх выпадках выклікалі толькі адмоўную рэакцыю сваім неразуменьнем і нязьмірнасьцяй у адносінах да праваслаўных.

Усе мы – праваслаўныя й каталікі – молімся за аб'яднаньне Цэркваў. Якраз узаемнае неразуменьне зьяўляецца ў гэтым найбольшай перашкодай. І вось а. Робэрт зрабіў і робіць можа найбольш, каб гэтае неразуменьне ліквідаваць. Робіць гэта ён усюды, дзе можа – як сярод каталікоў, гэтак і сярод праваслаўных, — ня толькі ў Бэльгіі, але і ў іншых краінах. Ён паказвае на аб'ектыўныя прычыны падзелу, не баючыся гаварыць аб памылках і адных і другіх. Нездарма праваслаўныя (дый каталікі!), якія бліжэй пазналі а. Робэрта, няраз кажуць: „Каб было больш айцоў Робэртаў, рэлігійнае праблемы ня было б – яна зьнікла б сама па сабе...”

Дарагі Айцец! У беларусаў, якія мелі нагоду з Вамі сустрэцца, Вы заўсёды выклікалі любоў і пашану. Вы пабудавалі сабе помнік у сэрцах кажнага з нас – былых ці цяперашніх беларускіх студэнтаў у Лювэне. Мы верым: у вызваленай сталіцы незалежнае Беларусі будзе таксама некалі стаяць помнік: помнік вялікаму ідэялісту, сьвятару-бэльгійцу, але й беларускаму нацыянальнаму дзеячу: Чалавеку Вялікага Сэрца. Многая лета і шчасьці Божа Вам, Дарагі а. Робэрт!

„Бацькаўшчына”, 20 травеня 1956.

Другі год навукі

3 майго дзёньніка (ЯЗ) і Шчэцькавай „Справаздачы” (ВШ):

8.10.52

(ЯЗ) Учора пачаліся заняткі. Лекцыяў, як летась, ня шмат, але нашыя заданьні, як сяньня аказалася, ня зусім выясьненыя: сёлета, здаецца, яшчэ сёе-тое прыдзеца дарабляць, што прапусьцілі летась.

Сяньня ўвечар выясьнілася справа стыпэндый: маем 28. Магчыма, вытаргуецца йшчэ сёе-тое. З гэтым ужо можна пачынаць. (...)

29.10.52

(ВШ) Закончылася другая палова агульнага сходу /БСЗ/. Старшыня прадставіў новы ўрад ў складзе: старшыня БСЗ – Анатоль Занковіч, заступнік – Аляксей Арэшка, сакратар – Віктар Сенкевіч, адміністратар дому – Мікола Ягаўдзік, скарбнік – Юры Сенькоўскі.

10.11.52

(ВШ) Сп. Прэзыдэнт Абрамчык наведваў студэнцкую групу й прачытаў рэфэрат аб беларускім жыцьці на эміграцыі. (...)

13.11.52

(ВШ) Cercle International ладзіў вечар кантактаў у нашым доме. Кіравалі вечарам сябры БСЗ. Было больш сотні розных студэнтак і студэнтаў. Хор запеў колькі песьняў, таксама былі выкананыя танцы „Лявоніха” й „Крыжачок”. У міжчасе было віно. Вечар вельмі добра ўдаўся, і БСЗ заслужыла шмат сымпатыі ад прысутных.

22.11.52

(ВШ) Адбылася агульная дыктоўка зь беларускай мовы для ўсіх сяброў БСЗ.

23.11.52

(ВШ) Гурток беларусаведы паправіў дыктоўку, разьдзяліў на групы: хто будзе звольнены ад групы беларускай мовы, хто ў першую групу, а хто ў другую. Ад курсу гісторыі /Беларусі/, геаграфіі й беларускай літаратуры ніхто не звальняецца.

У канцы лістапада й у сьнежні (пасля прыезду 26 лістапада зь Нямеччыны кампазытара А. Карповіча) ансамбль даў сем канцэртаў у Бэльгіі й Францыі.

23.12.52

(ЯЗ) (...) Адсьвяткавалі на пачатку гэтага месяца сьв. Мікалая ў а. Жадэна, пасля — у сябе. Зьездзілі з паніхідай, літургіяй ды мастацкім музычным мантажом у Францыю. У Парыжы (а таксама ў Roubaix) мелі надзвычайны посьпех і поўна гарэлкі ў крузе старых і новых знаёмых, бе-

ларускіх работнікаў. Там жа ахрып, асіп, а пасья ў дабавак, начуючы ў сьцюдзёным бараку Прэзыдэнта /Абрамчыка/, прастудзіўся крыху. Адпрацаваў з Пашам пару дзён у парыжскіх бібліятэках, дзе знайшлі масу бібліяграфіі да нашае працы.

Пасья захварэў сп. Равенскі. А тады быў канцэрт у Grande Rotonde у прысутнасьці рэктара, епіскапа Слосканса, праф. Жадэна, колькіх іншых прафэсараў ды соцен дзвюх гледачоў. Посьпех-сымпатыя надзвычайная. Сп. Равенскі падмацаваўся на духу. Атрымалі ў падарунак пінпонгавы стол, на якім клёкае цяпер цэлымі днямі мячык.

Хадзілі пяць пры сустрэчы страсбургскіх студэнтаў зь лювэнскімі – хаўтура нячуваная. Плянуюцца йшчэ тры-чатыры выступы ў розных мясцовасьцях ды ў розныя часы. Два канцэрты ў Хрысьціянскім сындыкаце таксама з прапагандавага гледзішча прынеслі сёе-тое, ды і фінансава былі, здаецца, першымі канцэртамі без дэфіцыту.

Уздумалі (у добрую часіну) далей выдаваць „Наперад!”. Пішу пакрысе. За „Лювэнскі этуд” узяўся ды за пераклады з чужых моваў. Часапіс пойдзе друкам з нанова перапрацаванай вокладкай. Гладзім і матарыял, і цэлы нумар, як гэта некалі рабілі з №7. (...)

ф 6 - 6
(53)

Харысты М. Равенскага ў часе праваслаўнай багаслужбы ў Парыжы 7 сьнежня 1952 г. Зьлева: Паўлюк Урбан, Аляксандар Лазанаў, Юрка Сенькоўскі, Васіль Шчэцька, Янка Запруднік, Станіслаў Мак, Мікола Арцюх, Уладзімер Цьвірка.

ф6-7
(54)

Харысты М. Равенскага з парыжскімі беларусамі пасля праваслаўнай багаслужбы ў Парыжы 7 снежня 1952 г. Сядзяць (злева) Аляксандар Яцэвіч (Алесь Змагар), Мікола Равенскі, Старшыня Рады БНР Мікола Абрамчык, а. Уладзімір Фінкоўскі, а. Аіген Смаршчок, Уладзімер Цьвірка.

28.12.52

(ЯЗ) (...) Учора пасля абеду др. Ст. Станкевіч рабіў даклад. (...) Найлепшым выступленьнем былі словы сэнатра Васіля Рагулі. Гаварыў ён прыгожа, зьмястоўна, у дусе якраз для моладзі, а ягоная дрыжачая рука поўнасьцяй дапаўняла эфэкт ягоных словаў. „Хлопцы, — кажа, — нам трэба быць хітрымі, як зьмеі, бо бяз гэтага мы справы ня выйграем... Нашы суседзі нам добра не жадаюць”. Гэтыя словы якраз найбольш узрушылі ўсіх.

1.2.53

(ЯЗ) Сяньня адпялялі ў Eglise St. Joseph у Лювэне літургію. Служылі пэравы манахі. Зыйшло ўсё вельмі добра, хоць і пялялі без Равенскага, які ляжыць зусімі слабы.

25.1.53

(ВШ) Пачаліся лекцыі беларусаведы: для першай групы беларускую мову даў кал. В. Шчэцька, для другой – Ул. Цьвірка. Гісторыю даваў кал. П. Урбан, а беларускую літаратуру Я. Запруднік для ўсіх студэнтаў. Пра геаграфію Беларусі будуць даваць лекцыі Вітаўт Кіпель і Аляксей Арэшка.

10.2.53

(ВШ) Епіскап Слосканс даў даклад на рэлігійныя тэмы.

Ад 11 лютага па 15 травеня 1953 г. я прабыў у Амэрыцы й Канадзе. Рэч у тым, што на гістарычным факультэце, дзе мы з Паўлюком Урбанам зай-

маліся, трэці год (1953) быў вольны ад тэарэтычных заняткаў. Трэба было працаваць самому: разглядацца па бібліятэках, чытаць ды займацца зборам матарыялу да г. зв. мэмуару, інакш кажучы, дысэртацыі. Паўлюк зьбіраўся ехаць у Парыж, а мне надарылася нязвычайная нагода паехаць за акіян. Езьдзіў з даручэньня Прэзыдэнта Абрамчыка. Мэтай падарожжа было пайнфармаваць сяброў Рады БНР аб перамовах, якія Абрамчык тады вёў у Эўропе (гл. у разьдзеле IX-м ягоны ліст да мяне з Францыі, датаваны 2.III.53), зрабіць агляд беларускага арганізаванага жыцьця на паўночна-амэрыканскім кантынэнце, а разам з тым папрацаваць у бібліятэках над зборам дакумэнтальнага матарыялу да гісторыі Беларускай Народнай Рэспублікі й нацыянальнага руху. У тым часе я яшчэ ня зусім быў вызначыўся з тэмай свае дысэртацыі. Выкарыстаў я таксама гэтую аказію, каб пашукаць супрацоўнікаў для „Напераду” й дамовіцца аб распаўсюджваньні часопісу ў ЗША й Канадзе. З сабой я павёз №24 часопісу — першы друкаваны, над вёрсткай якога папрацаваў у Мюнхэне.

Адведзшы беларускія асяродкі ў Нью-Ёрку, Саўт-Рывэры, Нью-Бранс-ўіку, Пасэйку, Кліўлендзе, Дэтройце, Чыкага, а таксама ў Таронта й Манрэ-алі, я вярнуўся ў Лювэн, папоўнены вобразамі новых культурных ляндшафтаў, лепш абазнаны ў беларушчыне ды больш загартаваны ў абароне палітычнага курсу Рады БНР.

У Нью-Ёрку, дзе пражыў у гасьціннай сям’і свайго былога настаўніка Гіпаліта Паланевіча, наслухаўся спрэчак вакол грамадзкіх справаў. З захапленьнем перабіраў картачкі каталёгу багатай на беларусіку Ньюёркскай Публічнай Бібліятэкі. Палюбаваўся кніжнай калекцыяй

і архівам у бруклінскай кватэры прыяцеля Дванаццаткі Міколы Панькова. Запасься новымі беларускімі кнігамі з магазыну „Чатыры кантынэты” на Пятай авэню ў Мангатэне.

У Кліўлендзе доўгія гадзіны прагаварыў із сваім былым настаўнікам Аўгенам Каханоўскім, які ніяк ня мог згадзіцца з тым, што супрацоўніцтва Рады БНР з Амэрыканскім Камітэтам Вызваленьня ад Бальшавізму — справа патрэбная й карысная.

Сустрэча з былым настаўнікам: (зьлева) Янка Запруднік, Аўген Каханоўскі, Янка Раковіч. Кліўленд, ЗША, сакавік 1953 г.

У Дэтройце ў др. Язэпа Сажыча пайнфармаваўся аб мясцовым грамадзкім жыцці й расказаў пра бягучыя беларускія справы ў іншых асяродках, узяў удзел у беларускай радыёперадачы, якую арганізаваў Сажыч.

У Чыкага ў сям'і Будзькаў і Пануцэвічаў даведаўся пра выдавецкія пляны Пануцэвіча ды пра вострыя разыходжанні паміж ім і ягоным шваграм, гісторыкам Чаславам Будзькам, у пытаннях старажытнае Беларусі-Літвы, Вільні ды балцкага субстрату ў этнагенэзе беларусаў. У Манрэалі наслухаўся энтузіястычнага Паўліка Чопчыца зь ягонымі плянамі культурнае дзейнасці й выдаваньня часопісу „Палесьсе”. У часе майго заакіянскага падарожжа Васіль Шчэцька ў сваёй „Справаздачы ЗБС” запісаў:

24.2.53

Адбыўся інтэрнацыянальны канцэрт у Grande Rotonde. Выступалі: беларусы, бэльгійцы, грэкі, галяндцы, расейцы, украінцы, кітайцы. Ад БСЗ ансамбль даў чатыры песьні й два танцы. Так як сп. Равенскі не дырыгаваў, зразумела, эфэкт быў слабейшы, як бывала звычайна. Гэтым разам дырыгаваў кал. Цьвірка.

9.3.53

Каля 9-й гадз. раніцы памёр камп. Мікола Равенскі ў унівэрсытэцкай клініцы. Памёр неспадзявана.

12.3.53

Дзень паховінаў сьв. пам. Равенскага. Перад 14-й гадз. цела было прывезена ў студэнцкі дом. А 14-й пачалася служба па нябожчыку. Служылі: а. Смаршчок Аўген, а. Крыт Аляксандар. Пеў студэнцкі ансамбль. Прэсутныя: Прэзыдэнт Абрамчык, епіскап Слосканс, праф. Дэніс, сп-ня Т. Руткоўская /пляменьніца нябожчыка/, праф. Жадэн, сэнатар Васіль Рагуля, работнікі /беларускія/ з Бэльгіі, беларусы зь Лювэну, студэнты й гімназісткі, госьці-бэльгійцы. Перад тым, як зачынілі труну, кал. Кіпель Вітаўт сказаў ад студэнтаў разьвітальную прамову.

А 15-й гадз. паход вырушыў зь нябожчыкам на могількі. За крыжам ішлі: ансамбль, які пеў „Сьпі пад курганам гэрояў” і „Сьвяты Божа”, аа. Смаршчок і Крыт, катафалк, сьцяг БСЗ і вянкi ад ансамблю, БСЗ, ЦБАА, ураду БНР, еп. Васіля /БАПЦ/, ЗБВБ /Ангельшчына/, Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва /Нью-Ёрк/; на труне было колькі букетаў ад сп-ні Руткоўскай і сп-ні Проктэр /ангелька/. На могільках айцы адслужылі кароткую паніхіду, пасля чаго а. Смаршчок сказаў разьвітальнае слова. Пахаваны нябожчык пад нумарам 348.

У студэнцкай сьвятліцы адбылася памінальная вячэра. Былі прачытаны тэлеграмы й лісты ад розных арганізацыяў і прыватных асобаў. Прэзыдэнт Абрамчык гаварыў пра жыцццё й змаганьне нябожчыка. Сп-ня Лідзія Янушкewіч-Нядзьвіга падзялілася жменькай успамінаў пра кампазытара з жыцця ў Менску. Сп-ня Руткоўская расказала фрагмэнты зь сямейнага жыцця дзядзькі й дзякавала за ўладжаньне яму паховінаў.

Мікола Равенскі

Кампазытар і хормайстар Мікола Равенскі, дзякуючы свайму таленту й працавітасці, змог накіраваць вялікую частку энэргіі й энтузіязму, якімі была перапоўненая наша студэнцкая грамада, у рэчышча канцэртна-рэпрэзэнтацыйнай дзейнасці. З мамэнтам ягонага прыезду пачаліся сьпеўкі, вырабляньне голасу й плянаваньне з а. Робэртам будучых канцэртаў. Кожны другі студэнт стаўся харыстам. Знайшоўся ў грамадзе й свой піяніст – студэнт мэдыцыны Жорж Лыслаў. Арганізавалі танцавальны гурток з чатырох параў. Канцэртная дзейнасьць лювэнскага ансамблю, які прагрываў на ўсю Бэльгію й суседнія краіны, была магчымая толькі дзякуючы Міколу Равенскаму, сьціпламу чалавеку й глыбака адданаму нацыянальнай справе патрыёту. Памяць ягоную прыгожа ўшанаваў у ніжэй зьмешчаным нарысе Ул. Немановіч /Ул. Цьвірка/.

Ул. Немановіч

На службе мастацтва й ідэі

Аднаго дня ў 1945 г. ў ДП лягер Рэгенсбург – тады яшчэ адзіны беларускі лягер у Заходняй Нямеччыне – прыехаў чалавек, нікім асабліва ня прыкмечаны. У тыя дні ўжо лягер, які доўга жыў прытаіўшыся, пачаў памаленьку ажываць. Пагроза прымусовае рэпатрыяцыі пачала аддаляцца і жыхары маглі ўжо думаць ня толькі аб самазахаваньні. Пачало арганізавацца культурнае жыцьцё: зьяўляецца гімназія, пачатковая школа, закладаюцца розныя культурныя гурткі. І вось тут моладзі на эміграцыі прыйшлося сустрэцца з чалавекам, які ў будучыні не пакінуў працы зь ёю аж да свае сьмерці.

У лягеры была прынятая пастанова зарганізаваць хор. Вызначылі зборку. Аматараў было ўдоволь, і на азначаную гадзіну сабралася немалая грамада.

У залю ўвайшоў зь іскрыпкай пад пахай, чалавек нізенькага росту з густымі, чорнымі, ужо крыху сівеючымі валасамі. З-пад пушыстых броваў на будучых харыстаў глянулі спакойныя, шэрыя вочы. У залі стала ціха. Нехта толькі цішком кінуў: „кампазытар Равенскі!”

Хутка хор ужо цешыў жыхароў лягеру выкананьнем беларускіх песняў. За два месяцы гэты хор заваёўвае ўжо першыя месцы ў міжнародных выступак. Мала гэтага: зьяўляецца новая адзінка – у працягу сьмешна кароткага часу, з групкі вясковых дзяўчатаў вырастае Беларускі жаночы ансамбль Равенскага, які сваёй „народнасьцяй” захапляе слухачоў, незалежна ад іхнага стану ці нацыянальнасьці. Хапала, каб ансамбль увёў у свой рэпэртуар нейкую новую,

нікому няведамую песьню – і за колькі тыдняў яе сыпявалі ўжо ўсюды... На канцэртах воплескамі не давалі канфэрансье закончыць імя ансамблю. Калі ж за ансамблем на сцэну зьяўляўся ягоны заснавальнік і дырыгент, ня можна было пачуць нічога. Ён кланяецца. Шэрыя вясёлыя вочы ахапляюць публіку. І вось ён зьвернуты да ансамблю; ягоныя рукі паволі ўздываюцца. Воплескі заміраюць у працягу сэкунды. І са сцэны пачынае нарастаць песьня – спачатку ціха здалёк, пасья бліжэй, бліжэй. Ейныя хвалі заліваюць слухачоў, прымушаюць затрымоўваць дыханьне. Песьня ўсё ліецца, сумнейшая, здаецца, за долю, якую яна аплаквае... Іншы ж раз зрываецца яна са сцэны, пырхае вясёла па залі, казыча пачуцьці слухачоў сваёй лёгкасьцяй і весялосьцяй. І забываешся аб шэрай нудзе баракаў, аб няпэўнай будучыні – бясклопатны вір падрывае цябе, гуляе, нясе...

Плывуць месяцы, гады. Міхэльсдорф, Остэргофэн, Розэнгайм... — новыя этапы ў бяздомным жыцьці эміграцыі. Куды вядуць яны? Маладыя, здольныя трымаць у руках кірку ці сякеру, маюць яшчэ права на надзею. А іншыя? Няведама, ці задаваў сабе гэтае пытаньне кампазытар Равенскі. Калі так, дык гэтага не паказваў. Бо ж столькі работы чакала яго! Тысячы беларусаў, раскіданых па Нямеччыне, ня кажучы ўжо аб чужынцах, чакалі на беларускую песьню. Для іх, адарваных ад роднае глебы, яна была жывой вадой. Ці ж раз да сцэны даяталі ціхія ўсхліпваньні з усіх куткоў адной з шматлікіх лягерных залаў, ці раз, стараючыся схваць сьлёзы хваляваньня й радасьці, прыходзілі дзякаваць, папрасіць, каб хоць раз яшчэ заехалі да іх... Так, працы хапала.

А ночай, калі лягер сыціхаў у сьне, няраз можна было пачуць голас іскрышкі. „Равенскі творыць”, казалі тыя, хто яшчэ ня спаў.

Паволі лягеры пачалі пусьцець, заціхаць. Бальшыня іхных жыхароў, у тым ліку й харыстаў Равенскага, скончыла ўжо бадзьяльнае жыцьцё. Але скрыпка кампазытара й надалей кранае цішыню начаў лягеру. Харыстаў няма, і цяпер можна пасьвяціць вольны час на творчасьць. Вольны час, якога ў жыцьці Равенскага было заўсёды так мала... Гэта нічога, што смык ужо не заўсёды слухаецца аслабленай лягерным жыцьцём рукі. Творы, што выйдучь з-пад гэтых пальцаў, ня страцяць ад гэтага свае вартасьці, свае сілы.

* * *

У гэты ж час у Лювэне расла й мацнела беларуская студэнцкая група. Разам з ростам пашыраецца й поле дзейнасьці. Студэнты пераймаюць кіравецтва работніцкае арганізацыі. На ўнівэрсытэцкім форуме зачытваюцца інфармацыйныя рэфэраты, ладзяцца ўрачыстыя акадэміі з нагоды нацыянальных сьвятаў. І вось тут штораз больш

пачынае адчувацца патрэба адпаведнага рэпрэзэнтаваньня беларускае песьні й танцу. Добрая воля ёсьць, не стае толькі дырыгента. А што, каб запрасіць сюды кампазытара Равенскага? – паўстае думка. Праўда, спэцыяльнымі матарыяльнымі магчымасьцямі пахваліцца ня можна. Але колькі студэнтаў прыяжджала сюды, ня маючы яшчэ стыпэндыі? Салідарнасьць выручала заўсёды.

Урад ЦБАА пастанаўляе запрапанаваць кампазытару пераезд у Лювэн. На адказ доўга чакаць ня прыйшлося. Сп. Равенскі заўсёды згодны быць там, дзе толькі йснуюць магчымасьці працы. Айцец Робэрт ван Каўэлярт, уплывовы бэльгіец, але й беларускі патрыёт у поўным значэньні слова, заладжвае ўсе фармальнасьці з бэльгійскім урадам. Улетку 1950 г. хутка перад пачаткам новага акадэміцкага году, сп. Равенскі ўжо ў Лювэне.

Не пасьпелі яшчэ зьехацца ўсе студэнты, а ансамбль пачаў сваю працу. Вялікага выбару ня было: 30 асобаў. Некаторыя зь іх сьпявалі пад рукой сп. Равенскага яшчэ ў Нямецчыне. Але былі й такія, што не пяялі нідзе й ніколі, хіба што сабе пад носам у хвіліны добрага настрою. Ня трэба дзівіцца, што яны вельмі скептычна аднесьліся да свае новае кар’еры. Але сп. Равенскі быў няўмольны. Ён вельмі-вельмі ветліва запрашаў такога кандыдата на будучую сьпявацкую зорку да піяніна і гадзінамі трымаў яго там, стараючыся заставіць яго хоць разок прасьпяваць правільна... гаму. Часамі хацелася проста выць з распачы, слухаючы самыя фантастычныя варыяцыі на гэтую так багатую музычную тэму. Бог адзін ведае, дзе чэрпаў сваю церпялівасьць і аптымізм сп. Равенскі. Але трэба было паглядзець на пераможную міну такога сьпевака, калі ягоныя доўгія мукі ўкаранаваліся ўрэшце ўдачай. Ужо а сёмай гадзіне раніцы, пад плюск вады ў умывальні, на сходах, у пакоі, прадэманстроўваў ён свае нованабытыя веды.

Няўтомная праца, якую не адзін лічыў безнадзейнай, пачала даваць свае вынікі. Неўзабаве ўзяліся за вывучэньне першых песьняў. Як жа часта паўтаралася наступная сцэна: сп. Равенскі кароткім рухам у палове слова перапыняе песьню.

— Зо-олатца маё, паніжа-аеце ж — зьвяртаўся ён да аднаго з ансамбляўцаў, тут жа з гумарам імітуючы вінаватага. Увесь ансамбль грымеў сьмехам. Нефартунны сьпявак чырванеў, часам злаваўся, але надалей з усім адчаем стараўся трымаць ноту, каб ізноў ня быць аб’ектам сьмеху. Пазьней гэтакія выпадкі здараліся шторааз радзей і радзей.

Паралельна з хорам вывучаліся й танцы. І ўжо за тры месяцы ансамбль даваў свой першы канцэрт у Лювэне. Пасьля заканчэньня праграмы рэктар прыйшоў асабіста прывітаць кампазытара, кажучы, што ён ужо больш за дваццаць гадоў ня чуў падобнага хору.

Лепшыя матарыяльныя ўмовы і – можа ў найбольшай меры – актыўная праца з моладзям, у вельмі кароткі час проста адмаладзілі

падупалага раней на здароўі кампазытара. Ён нязвычайна любіў па-жартаваць, падзяліцца ўспамінамі, а часам і выпіць чарку ў маладым таварыстве. І студэнты любілі праводзіць вольныя вечары ў пакоі сп. Равенскага, чуючыся там, як у сябе дома. Бывала, пастукаеш да яго:

— Гм, — адказваў глыбачэзны бас з-за дзвярэй. З-за стала, закіданага нотнай паперай, на вас глядзелі ветлыя шэрыя вочы. — А пропуск ёсьць? — пытаўся ён паважна. Пропускам зваў ён жартаўліва віно, што было звычайна люксусам не па студэнцкай кішэні. Гэта ён ведаў, але хоць на жарт, ад „традыцыйнае” формы прывітаньня не адступаў. І з пропускам ці безь яго, ён з радасьцяй прыймаў кожнага адведвальніка. Гаварылася там аб усім: даскуталіся новыя песьні, прапановы канцэртаў. Часта пераходзілі да ўспамінаў. Сп. Равенскі любіў расказаць аб сваёй працы ў Наваградку (яшчэ перад першай сусьветнай вайной), пасля ў Менску ды іншых гарадох. Сыпаліся прозьвішчы людзей, зь якімі яму прыходзілася супрацоўнічаць, а нам, маладым, ведамыя толькі з гісторыі: Галубок, Тэраўскі, Купала, Дубоўка...

— Калі вы зацікавіліся спэцыяльна народнай песьняй? — пытаўся раз нехта з нас.

— А, гэта цікавы выпадак... Я працаваў у Наваградку, дзе быў дырыгентам царкоўнага хору й заадно настаўнікам сьпеваў. У той час пазнаёміўся я зь дзяўчынай з адной вёскі недалёка ад Наваградку. Было якраз жніво, і я часта хадзіў пераймаць яе па дарозе, калі яна вярталася з поля. Аднаго разу я выйшаў крыху раней. Хоць сонца было ўжо на захадзе, людзі яшчэ жалі. Я, чакаючы, прысеў на прыдарожным камені. Абапал дарогі пералівалася каласамі жыта і паасобныя грамадкі жнеў, параскіданыя па ўсім полі, увіхаліся каля яго. Мяне тут ведалі добра і, відаць, пабачыўшы мяне, найбліжэйшая група жнеў завяла жніўную песьню. Іншыя, далейшыя адна за адной падхоплівалі яе. Урэшце сьпявала ўсё поле. Адлегласьць між групамі была вялікая й гукі неяк дзіўна мяшаліся між сабой: да гэтага далучалася рэха. Усё разам тварыла неапівальную цудоўную сымфонію. Я сядзеў, як зачараваны. Жнеі ўжо замоўклі, а рэха яшчэ доўга пералівалася, заміраючы ўрэшце ў далечы. Ня раз я ў жыцьці ўспамінаў той вечар і тую дзіўную сымфонію. У сваіх творах я прабаваў перадаць некаторыя фрагмэнты зь яе. Але адтварыць цэласьць, гэта не на людзкія сілы й здольнасьці. З таго часу я й зацікавіўся народнай песьняй, — дадаў ён, памаўчаўшы.

Няраз расказаў ён аб сваёй працы ў Менску, аб мэтадах, якія ўжывала ГПУ-НКВД для правэркі ягонае „добранадзейнасьці”. Расказаў аб сяброх-кампазытарах, паэтах. З гэтых апошніх ён вельмі высока цаніў Дубоўку – ня толькі як паэта, але й як чалавека.

— Зьбіраючы на Магілёўшчыне песенны матарыял для оперы „Браніслава”, — расказаў ён, — мы шмат часу правялі разам. Ён

браў мяне пад руку й мы, дыскутуючы, паволі йшлі ад вёскі да вёскі. Сяляне ўжо ведалі нас, і пэўна сьмяяліся з нашае пары: ён высокі й плячысты, а я малы й худы. Вось у аднэй з такіх гутарак і зарадзілася ў нас ідэя „Ліпнёвага гімну”. Падыходзіў ліпень, а зь ім і дзень бальшавіцкага афіцыйнага сьвята „вызваленьня Беларусі ад белапалякаў”. За колькі дзён пасьля нашае гутаркі Дубоўка даў мне яшчэ незадохлыя словы „Ліпнёвага гімну”. З гледзішча бальшавіцкае ідэялёгіі ім нічога ня можна было закінуць. Дубоўка сказаў мне: „Напішы, брат, музыку, каб і глухі адчуў, якая цана такому вызваленьню, якую свабоду маюць беларусы ня толькі пад палякамі, але й тут”. Я й напісаў. Новы твор паслалі неадкладна ў Менск. Сьвята ўжо падыходзіла і таму яго ліхаманкава аддрукавалі й пачалі распаўсюджваць, а Менскі хор адразу прыступіў да вывучэньня. І ў дзень сьвята Менск слухаў „Ліпнёвы гімн” із сцэны тэатру. Гімн быў пабудаваны так, што трымаў слухачоў у ўсыяжна нарастаючым напружаньні. Празь ягоную ўрачыстасьць прабіваўся сваеасаблівы трагізм. Эфэкт быў нябывалы: гімн ужо скончыўся, а заля як бы замерла ў хвіліне жалобнага маўчаньня. Дубоўка ж сядзеў і з задаваленьнем паціраў рукі. Праўда, пасьля гэтага выступу гімн адразу ж забаранілі. ...А „Браніславы” нам так і ня прыйшлося закончыць: Дубоўку арыштавалі, і ў мяне сканфіскавалі ўсе рукапісы... Так, Дубоўка быў вялікі патрыёт і мастак...

Аб сабе, аб ягоным укладзе – ні слова. Гэткі быў заўсёды сп. Равенскі. Працы ў Лювэне яму ставала. Штодзённыя сьпеўкі, індывідуальныя заняткі, бадай штомесячныя выступы ў розных гарадох, творчая праца, падрыхтоўка да друку зборніка песьняў, супрацоўніцтва зь Беларускаім Інстытутам Навукі й Мастацтва, царкоўны хор... Ці ўсё пералічыш?

У прэсе штотраз часьцей зьяўляюцца зацемкі аб патрэбе насыпяваньня грамафонных дыскаў. Кампазытар Равенскі, разумеючы, што толькі ягоны ансамбль мае магчымасьці правесці гэта ў жыцьцё, з энтузіязмам бярэцца за працу. Але тут пачынаюць праяўляцца сымптомы невылячальнай, і як пасьля аказалася, сьмяротнай хваробы... Прыходзіць апэрацыя, а пасьля — даўгія месяцы лячэньня. Выйшаўшы з больніцы, яшчэ зусім слабы, ён ня слухае ніякіх пратэстаў: трэба насыпяваць дыскі! Дзесяткі падарожжаў у студыю й назад, даўгія гадзіны насыпеўваньня – адкуль толькі бралася энэргія й сіла волі ва ўжо так слабым целе? Закончыўшы насыпеўваньне, сп. Равенскі раз прагаварыўся: „Дзякуй Богу, што скончылі! Я ня ведаю, ці перажыў бы яшчэ колькі такіх падарожжаў”.

Апошнія месяцы ён блізу ня выходзіў з дому. У ягоным пакоі сьвятло гарэла далёка ў ноч – да трэйцае, чацьвертае, пятае гадзіны. Трэба сьпяшацца, бо яшчэ трэба столькі зрабіць, а часу – гэта хіба адчуваў ён – ня так ужо шмат...

ф 6 - 9 (1)
(56)

Паховіны сьв. пам. Міколы Равенскага. Сьвятары БАПЦ (зьлева) а. Аляксандар Крэт і а. Аўген Смаршчок. Лювэн, 11 сакавіка 1953 г.

ф6-9(2)(57)

Паховіны сьв. пам. Міколы Равенскага. У першай тройцы – пляменьніца нябожчыка др. Руткоўская, а паабапал яе — Старшыня Рады БНР Мікола Абрамчык (зьлева) і др. Барыс Рагуля.

Ф 6-9(3)
(58)

Апошні зямны шлях сьв. пам. Міколы Равенскага. Пахавальная працэсія. Лювэн, 11 сакавіка 1953 г.

Ягоны стан здароўя пагоршваўся з дня на дзень. Прышлося зноў ісьці ў больніцу. Але яшчэ за тыдзень перад сьмерцай ён гаварыў студэнтам-адведвальнікам: „Я распрацаваў колькі новых песьняў для ансамблю. За два тыдні трэба будзе брацца за працу, бо ўжо й так шмат часу страцілі...”

У адну шэрую сакавіковую раніцу сп. Равенскі адыйшоў ад нас – так ціха й скромна, як і жыў. Над Ягонай магілай-курганом вяноў – урачыста плыў ягоны ж жалобны марш: „Сьпі пад курганам герояў, Твой мы працягваем шлях...”

* * *

На аднэй з апошніх бачынаў маленькай запіснай кніжыцы, падпісанай „М. Равенскі”, дрыжачай рукою выведзеныя контуры межаў Беларусі. А пасярэдзіне тою ж рукою напісаны два словы: Альфа і Омэга.

„Наперад!” №25, жнівень 1953

С. Ясень

Заміж вянка

На магілу Дарагога М. Равенскага

Ня хіліся да зямлі, бярозка тонкая,
Ня шумі ў паднеб’е жалабна, асілак-дуб.
Не каціся у душу, сьлязінка горкая.
Ой, ня плач жа над страгаю, песьня шызая.
Паляці ты, песьня, удаль борздай ластаўкай,

Заляці ты, песня, у Край ясным сокалам;
 Праляці над староначкай сьвежым подыхам,
 Засьвяці над загонамі ясным сонейкам.
 Закувай ты зязюлькаю з бору стройнага,
 Расьсьцяліся над межамі лекам-зёлкамі.
 Сінявою вясёлкавай у жытох прысядзь,
 Закрасуй васілёчкамі зь нівай сьпелаю...

Будуць жнейкі йсьці змучана з пожны познае,
 Прапяюць ад душы яны – стане лёгка ім.
 Будзе здалеку йсьці падарожнік стомлены, —
 І пад песню згадае ён край далёкі свой.
 Ткацьмуць пояс ткачыхі слуцкія, —
 Выткуць пояс той, пяючы, з васілёчкамі.
 „Наперад!”, №25, жнівень 1953

Пра Міколу Равенскага ў беларускім эміграцыйным друку пісалася шмат: хроніка выступленьняў ягонага хору, артыкулы Алеся Карповіча пра творчасць кампазытара, успаміны пра яго Антона Адамовіча, Янкі Жучкі, Вітаўта Кіпеля й іншых. Жыцццяпіс Равенскага зьмешчаны ў кнізе „Беларуская мэмуарыстыка на эміграцыі” (Нью-Ёрк, выд. БНІМ, 1999).

Са Шчэцькавай „Справаздачы”:

2.6.53

Прыехаў сп. Карповіч дзеля падрыхтоўкі хору да выступу ў Брусэлі 7.7. (ЮНЭСКО).

7.7.53

Ансамбль выступаў у Beaux Arts у Брусэлі. Кіраваў сп. Карповіч. Выканалі шэсьць беларускіх песняў і два народныя танцы. Уражаньне пакінулі добрае. Атрымалі ад ЮНЭСКО мэдаль.

9.7.53

Ансамбль пеў у Beaux Arts партыю „народу” ў кантаце „L’Esperance” камп. Гіндэмита (Hindemith).

17-19.10.53

Зьезд ЦБАА. Рэфэраты др. Уладзімера Набагеза /пра шкоду алькаголю/ ў др. Барыса Рагулі /„Характаралёгія” – як фармуецца характар чалавека/. Вельмі жывая дыскусія.

29.10.53

У Cercle International адбыўся сэанс беларускіх плітак /кружэлак студэнцкага ансамблю/.

10.11.53

Адбылося заканчэньне сходу БСЗ. Старшыня прадставіў новы ўрад у складзе: старшыня – Запруднік /Янка/, заступнік – Цімафейчык /Тодар/, сакратар – Урбан /Павал/, адміністратар дому – Ягаўдзік /Мікола/ і платнік – Вініцкі /Леанід/.

3 майго дзёньніка:

25.2.54

Бярэцца ўжо пад другую раницы. Толькі што вярнуліся зь Сівым /Цьвірка/ зь нямецкае „кнайпы“. Па дарозе ўлезьлі заднім ходам у кухню, перакусілі й цяпер можна спакойна заснуць. У немцаў пайшло ўсё добра. Сказаў ім колькі словаў прывітаньня. Выпілася пару брудэршафтаў, набылося пару знаёмых, дазналася крыху больш пра нямецкае „Disziplin muss sein!“ /мусіць быць дысцыпліна/.

Пазаўчора нашы „сэньёры“ /выпускнікі/ спраўлялі сваё „entrée dans le monde“ /выхад у сьвет/. Быў епіскап Слосканс, віцэ-рэктар, колькі прадстаўнікоў ад студэнцкіх групаў, ну і крыху свае „брахі“. Вечар прайшоў надзвычайна. Вышумеўся дашчэнту. (...)

17.3.54

(...) Напісаў дзядзьку Антосю /Адамовічу/. Гэны баіцца ўсё, што мы супраць „кравічоў“ нешта маем, а ўзяў з таго, што ў зьмесьце сьпеўніка

ф6-11 (59)

Шостыя ўгодкі згуртаваньня Беларускіх Студэнтаў у Лювэне й заснаваньне „Акадэмікуса“ – таварыства беларускіх выпускнікоў Лювэнскага ўнівэрсытэту. 23 лютага 1954 г.

Равенскага не знайшоў песьні „Ня сумуйце, дзяцюкі” Ларысы Геніюш, на словы якой Равенскі напісаў музыку*.

Конюх /Пётра/ заваліў нотамі – пераклады давай яму. Нядаўна пераклаў яму „Элегію” (музыка Маснэ) і „Песьню вязьня” Пушкіна. Трэба будзе Адамовічу паказаць гэтыя мэтамарфозы. Толькі што перагледзелі „Арыю Сусаніна”. Яму страх хочацца сьпяваць свае рэчы па-беларуску. На шчасьце!.. Сяньня прыехаў Кіслы /Кастусь, хормайстар/. Пачнуцца ўжо рэгулярныя сьпеўкі з усімі муштрамі й энэргіяй. Кіслы, як відаць, моцна хвалюецца, і хлопцы баяцца, каб ён ня здрэфіў на сцэне. Добра, што перад Лёнданам прыдзецца тут канцэртаў са тры даць.

* Песьня канчаецца словамі:

Ня сумуйце, дзяцюкі, начамі –
ўжо ня дасца спутаць вольны дух!
Мы былі і будзем Крывічамі
ад хваль Угры аж па сіні Буг!

Янка З. (Запруднік)

Зь песьняй па сьвеце

На пачатку было слова...

Пачалося, фактычна, усё з таго, што аднаго дня старшыня ЦБАА /Уладзімер Цьвірка/, вярнуўшыся з Ангельшчыны, урачыста абвесьціў, што Лювэнскі ансамбль дае канцэрт у Лёндане. Хто яго там усьпеў так накруціць, мы спэцыяльна не дапытваліся, але адразу было відаць, што думка спадабалася ўсім. Ды хто ж уздумае й адмаўляцца ад гэткага цікавага падарожжа! Заставалася нам толькі пакамбінаваць крыху, каб не папасьці якраз на экзамены із сваімі рязьездамі ды ўгаварыць двух будучых інжынераў, што зь іхнымі прафэсарамі справа ня так страшна выглядае, як гэта ім здаецца. Ну, і ўрэшце пастанавілі. Час выпадаў якраз пад 25-га сакавіка – найлепшая нагода на канцэрты.

Аднак катэгарычнасьць пастановы, якая цьвёрдая яна ні была б, не памяншала ўсіх цяжкасьцяў, што адразу ж узьняліся грознай сыцяной перад задуманым плянам; яна не спрастоўвала лябірынту завікладстых фармальнасьцяў – неадступных спадарожнікаў усіх замежных ваяжаў „апатрыдаў”. Але прабаваць правесьці ў жыцьцё сваю пастанову нам нічога не забараняла. І мы ўзяліся за гэта.

Пасьля была пісаніна...

Па заканчэньні канцэртаў у Лёндане, калі мы супольна з а. Сіповічам падсумоўвалі праведзеную працу, айцец разлажыў перад намі цэлую папку папераў із словамі: „Бачыце, даражэнькія, колькі гэта каштавала працы!” Гэткая ж папка лістоў падсумавала недзе лювэнскі бок клопатаў і ў нашага сябры Мака /Станіслаў/, адміністра тара хору й рэфэрэнта культурна-асьветных справаў у ўрадзе ЦБАА.

Пачынаць трэба было ад найгалаўнейшага для хору – ад дырыгента. З гэтым, на шчасьце, справа выглядала не безнадзейна: із сп. Кіслым /Кастусь/ мы ўжо працавалі кавалак часу; дырыгент ён дасьведчаны (кіраўнік беларускага хору ў Беластоку падчас нямецкай акупацыі), і галоўна, што зь Льежу ў Лювэн і візы ня трэба, і цягнікі спраўна ходзяць. Спадар Кіслы ахвотна згадзіўся прыяжджаць на суботы й нядзелі ў Лювэн, цяжка адпрацаваўшы тыдзень у вуглякапальні, каб адразу ж пачаць рэпэтыцыі. Зь ім прыяжджала й прыгожая спадарыня Крутуль /Ірэна/ для дапамогі ў танцах і ў песьні „Калыханка”.

Горш сытуацыя выглядала із спадаром Карповічам, цяжкое становішча якога ў дыпі-лягеры ды непаваротлівая залежнасьць ад апякунчых нямецкіх „амтаў”, абцяжвалі ягоны прыезд зь Нямеччыны. Тут, як і ўва ўсіх вельмі падобных (і вельмі частых у нашай працы!) выпадках, прыйшоў з дапамогай незаменны а. Робэрт. Пару падарожжаў у Брусэль, пару пар лістоў, і справа ўладзілася. Сп. праф. Карповіч прыяжджаў у Лювэн, прывозячы й гэтым разам свае новыя рэчы, якіх мы заўсёды нецярпліва чакалі. Думка адносна запросінаў спадара Конюха /Пётра/ з Рыму на ўкаранаваньне нашае канцэртнае праграмы, хоць і выклікала была крыху скептыцызму, але таму, відаць, што была трапная (ды яшчэ як!) і шчаслівая, зысьцілася бязь лішніх цяжкасьцяў (прынамся з нашага боку). Прыехаў урэшце сп. Конюх. Хлопцы весела паціралі рукі: „Во цяпер то мы ім пакажам!..” Мастацкае выкананьне беларускай песьні мы прывіталі зьдзіўленай цішынёй і ўстрыманым дыханьнем. Ад магутнага голасу сьпевака сьвятліца зрабілася нейкая маленькая, цесная. Апошнія словы аднэй зь песьняў – „Гэй, Лявоны у нас не пазводзяцца!” – пераконвала нас з усёй сілай, што запраўды йшчэ не пазводзіліся Лявоны-асілки...

Першы этап быў пройдзены. Зьехаліся ўсе. Можна было пачынаць пробы. У доме запанавала напружаная атмасфэра рыхтоўкі канцэртаў да сакавіковых угодкаў. Толькі падчас перакурак, на калідоры, можна было пабачыць таго ці іншага харыста з надзьмутаю грудзінай, што стараўся як мага ніжэй узяць толькі што чутае „Анджэлэ міё” – пад уражаньнем песьняў нашага баса-гасьця хлопцы стараліся вырабляць „нізы” сваіх скупаватых часам дыяпазонаў.

Жыцьцё пасья сьмерці...

13-га сакавіка ўвечары а. Аўген адслужыў паніхіду па Равенскім. Ужо год цэлы, як няма між нас дарагога кампазытара... Няма тады, як ягоны шляхотны высілак, здавалася, прынёс усю паўніню сьпелых пладоў. Колькі раз мы мроілі зь ім супольна аб тым, да чаго рыхтаваліся цяпер з гэткам запалам – аб канцэрце ў Лёндане. Стоячы ў царкве, мы адчулі ўсю запраўднасьць прысутнасьці Нябожчыка між нас, і кажнаму стала яшчэ ясьней, як можна жыць і пасья сьмерці...

Пачынаем жніво: першага паўканцэрту

14-га сакавіка па абедні й па абедзе – нашае першае выступленьне – паўканцэрту фактычна, бо толькі харавыя рэлігійныя й народныя песьні. Пяялі ў Абэі дэ Монт Цэзар – вялізарным манастыры ў Лювэне, адным з найбольшых у Бэльгіі, дзе жывуць таксама біскуп Слосканс і а. Пранук Чарняўскі. Заля была невялікая, публіка – манахі на чале з абатам і пару дзсяткаў хлапчукоў. Фартэпіяна было расстраванае, дык прышлося пяяць а-капэляля, але гэта песьням не пашкодзіла. Айцец Робэрт зрабіў невялічкі рэфэрацік (адна з найгалаўнейшых частак нашых канцэртаў!), паўтараючы мо ўжо тысячны раз у сваёй працы для Беларусі: хто, адкуль, чаму, і чаго хочуць.

Беларуская песьня паедзе ў Бразылію

На канцэрце ў манастыры Монт Цэзар мы пазнаёміліся з а. Марокка. Гэта сьвятар-бразыліец. Зь вялікім дыктафонам ён езьдзіць па цэлай Заходняй Эўропе й зьбірае музычны фальклёр, каб пасья павароту ў Бразылію магчы гэта выкарыстаць, як дасьледчы й дапамагавы матарыял для зарганізаваньня хораў у бразылійскіх каледжах. У суботу 20-га сакавіка ён запісаў усю нашу канцэртную праграму сабе на йстужку, узяўшы пры гэтым патрэбныя дадзеныя што да беларускай народнай песьні й самой Беларусі.

1200 асобаў слухаюць нашу песьню

У нядзелю 21-га сакавіка ўжо запраўдны канцэрт ў вялізманым каледжы ў Гэвэрле (недалёка ад Лювэну), дзе вучацца й нашыя дзеве гімназісткі. Ансамбль за чатыры гады сваіх выступленьняў упяршыню апынуўся перад так маладой публікай – паўнюсенькай заляй дзяўчатак (з-за пражэктараў не давялося добра й угледзецца) зь іхнымі настаўніцамі-манашкамі. Слухачы аказаліся ўдзячныя й іхныя воплескі паднялі адразу дух артыстаў на бадзёры ўзровень. І хоць у „Крыжачку” нехта на часіну ўздумаў быў зьбіцца, і хоць тэмп „Мяцеліцы” быў занадта віхрысты, аднак цэласць канцэрту прайшла надзвычайна гладка. Дамоў вярталіся шумлівыя ад задаваленьня зь „енэральнае” перадлёнданскае „перапіцы”. Нагода пазнаёміць зь Беларуссяй 1200 асобаў за раз здараецца рэдка. Няхай а. Робэрту будзе шчы-

рая падзяка за ягоны пераконвальны канфэранс, поўны вестак аб нашай Бацькаўшчыне.

Варта дакінуць да ведама ўсіх нашых наладжвальнікаў канцэртаў, што найудзячнейшая публіка для нашае песьні – гэта вучні, гімназісты, студэнты – гэта моладзь, якой ня ўспелі забіць галоваў хвальшывымі весткамі пра наш народ і наш край. Таму да іх трэба найчасей зьвязртацца ў нашых вонкавых імпрэзах.

Традыцыйны канцэрт у Лювэне

Назаўтра традыцыйны сакавіковы канцэрт у ўнівэрсытэцкай Вялікай Ратондзе. Сабраць у Лювэне салідную публіку – справа ня лёгкая. Пачынаючы ад міністраў аж да найменшых факультэтных гурткоў, тут столькі аматараў на наладжваньне рэфэратаў, канцэртаў, дыскусіяў, а то й проста пераліваньня з пустога ў парожнае, што нам прышлося думаць аб рэжыме добры кавалак часу наперад. За ўсё тэхнічнае правядзеньне канцэрту энэргічна ўзяўся заступнік старшыні Беларускага Студэнцкага Згуртваньня калега Тодар Цімафейчык (мы яго проста Федзем завем) і, трэба прызнаць, улажыў шмат спрыту ў гэтую даволі скамплікаваную працу. Вынікі ягоных клопатаў адразу вычуліся на залі. (Бязумоўна, не абышлося тут бяз узьдзяеньня весткі і аб выступленьні сп. Конюха, і аб нашым падарожжы ў Лёндан.) На так шматлікую публіку мы проста й не спадзяваліся. Заля Вялікае Ратонды была бадай запоўненая. Аж голас у песьнях рабіўся мацнейшы, і ногі ў скоках хадзілі лягчэй!

Старшыня Згуртаваньня калега Запруднік кораценька паясьніў нагоду канцэрту – 36-я ўгодкі абвешчаньня незалежнасьці Беларускае Народнае Рэспублікі, прывітаў Яго Эксцэленцыю епіскапа Слосканса, падзякаваў Яго Магніфіцэнцыі рэктару Лювэнскага ўнівэрсытэту й монсіньёру віцэ-рэктару за дапамогу ў наладжаньні канцэрту ды прыгадаў памяць нябожчыка М. Равенскага, заснавальніка студэнцкага ансамблю. На самым пачатку, вонках канцэртнае праграмы, у чэсьць сьветлай памяці кампазытара была адсьпяваная адна зь ягоных улюбленых рэчаў – малітва „Магутны Божа”.

Усебаковасьць праграмы трымала залю ў напружаньні: хор, солё народных песьняў (сп-ня Людміла Рагуля), народныя танцы („Крыжачок”, „Мяцеліца” й „Лявоніха” – усе ў чатыры пары), баляда сп. Карповіча (у ягоным жа выкананьні), два дуэты (Цьвірка, Сенькоўскі), жаночае солё на фоне хору (сп-ня І. Крутуль у „Калыханцы”), ну, і на дэсэрт, ясна, салёвыя рэчы сп. Конюха („Пальночак”, „Нёман”, „Лявон”, дзьве італьянскія – „Сымон Боканэгра” Вэрдзі й арыя Фіскі з „Мэфістофэля” Бойто – з „Блыхой” Мусаргскага на біс). Падчас выступленьняў апошняга мы ўважліва сачылі цераз прыадчыненныя дзьверы за тварамі публікі. І, здавался, то яна ўся пераменьвалася ў слух і ўважлівасьць, то жыла разам зь песьняй і артыстам на сцэне. Толькі ў

канцы, калі апошні гук фартэпіяна зьнікаў з-пад пальцаў сп. Карповіча, заля ажывала ад захапленьня.

Позна ўвечары ў пакоях спсп. Карповіча, Конюха й Кіслага стаялі тры цудоўныя букеты красак – сьведкі ўдалага канцэрту ў Лювэне.

„Жыцьцё наша быццам чаўны сярод мора...”

Студэнцкая сталоўка „Альма”. Як жа не зайсьці туды пасья канцэрту й не ўшанаваць удачу шклянкай сьцюдзёнае „Стэльлі” /піва/. Пайшлі гуртам, вядучы за сабой гэткі ж гурт цікавых студэнтаў. „Шантэ, шантэ!” /засыпвайце, засыпвайце/, – просяць нас, як мы толькі ўселіся за сталы. „Увага! ‘Застольную!’ Цяпер хоць цэлую ноч сыпвай: канцэрт за плячыма! Нехта падняў тост за тры „К” (Конюх—Карповіч—Кіслы), і ўсе дружна ўзьнялі ўверх шклянкі. Пасья адпялялі „Сто год!” свайму харавому адміністратару (якраз пасьпеў з днём народзінаў на гэты дзень! /Станіслаў Мак/), паднялі тост за Федзю за арганізаваньне належнае рэжымы, і ўрэшце за чацьвертае „К” – за айца Робэрта (ван Каўэлярт). Пасядзелі б мо й даўжэй крыху, каб ня думка пра заўтрашні канцэрт. Ну, што ж, пайшлі адпачываць... У хаце яшчэ доўга не маглі ўлегчыся, перавалкоўваючы сьвежыя ўражаньні ды смакуючы Пётраву рымскую „саямі”.

Беларуская песьня для „вялікаросаў”

Напярэдадні ад’езду ў Лёндан, 23-га сакавіка, падскочылі яшчэ з канцэртаў у Арцэляр (недалёка ад Антвэрпэну), у дом для старычкоў зь першае расейскае эміграцыі. Акрамя гэтага, туды прыехала чалавек сто бэльгійцаў – найбольш прадстаўнікі антвэрпэнскае інтэлігенцыі. Канфэрансам заняўся а. Робэрт, выясьняючы сваім суродзічам, што студэнты, якія давацьмуць канцэрт, нічога супольнага ня маюць з расейцамі, і што, наадварот, гэтыя апошнія 36 год таму аружжам і насільлем зьнішчылі адноўленую незалежнасьць беларускае дзяржавы.

Было крыху горача й цеснавата – асабліва ў „Лявонісе”, якую мы выконваем на фоне белых сарочак харыстаў. Пасья канцэрту пачаставалі нас „чайком” паводле старога й улюбёнага звычаю жыхароў гэтага прытулку. Палітычных дыскусіяў зь імі не разводзілі ніякіх, бо між завучаным Северо-Западным Краем а няведамай Беларусіяй завялікая адлегласьць, каб магчы на працягу аднае гадзіны знайсці супольную мову. Насьпех папілі сваю гарбату, перакурылі цыгаркай і сардэчна разьвіталіся з усімі. На дварэ нас чакаў аўтабус. Трэба было сыпшацца ехаць перагладжваць сваю нацыянальную вопртаку, пакаваць валізкі, пераспаць крыху, каб заўтра раненька сесьці ў цягнік на Лёндан.

„Бацькаўшчына” (Мюнхэн), №15-16.

Вялікдзень 1954

а. Ч. Сіп-ч /Сіповіч/

Сакавіковыя урачыстасці у Лёндане

(Беларускі студэнцкі ансамбль
Лювэнскага ўніверсітэту на гастролях)

Канцэрт 25 сакавіка ў Фінчлей

25 сакавіка, чацьвер, прыгожы пагодны дзень. Спакойна флегматычныя ангельцы праводзяць яго, як любы іншы. Глядзіш на іх і дзівішся, што гэтак мала цікавяцца нашым канцэртамі. Ну, але пабачым у залі, мо і яны там разрухаюцца...

Каля 7-ай гадзіны вечарам усё прыгатавана. Прасторны Крайст Чэрч Голь прыбраны ангельскім і беларускім сьцягамі, між якіх лунае бойкая Пагоня з надпісам „Жыве Беларусь!” Паволі народ сходзіцца. Праграмкі, беларускія песьні ў ангельскім перакладзе разам зь лістоўкамі аб Беларусі ідуць у рух.

Сп. Гордан Брайсон, бурмістр Фінчлей /раён Лёндану/ разам з жонкай прыходзіць пунктуальна. Спадары Асіповіч — старшыня ЗБВБ, Вэбстэр — сакратар Англа-Беларускага Таварыства, і а Ч. Сіповіч спатыкаюць яго ў дзвярох. Спадарыня К. Вініцкая, у беларускім народным касцюме, уручае жонцы бурмістра прыгожы букет красак. За пару хвілін заля напаўняецца людзьмі. На сцэну выходзяць харысты. Белая з народным вышываньнем вопратка, чырвоныя паясы кідаюцца ўсім у вочы. Магутным „Мы выйдзем шчыльнымі радамі” распачынаецца канцэрт.

Наступны пункт праграмы — прамова сп. Л. Г. Вэбстэра, сакаратара Англа-Беларускага Таварыства. Ён выясьняе прысутным, што такое Беларусь, гаворыць аб яе трагічных падзеях, успамінае аб яе характэве, вітае ад імя ангельцаў Лювэнскі ансамбль і ўсіх артыстаў. Робіць гэта тыпова па-ангельску: коратка й рэчова. Апрача таго любы з прысутных мае праграму з картай на ёй Эўропы й Беларусі, а так жа друкаваны лісток, напісаны сп. Вэбстэрам: „Некалькі зацемак аб Беларусі”.

Першую частку праграмы выконвае хор: літургічныя песьні; народныя ў апрацаваньні М. Равенскага; солё сп. П. Конюха й народны танец „Крыжачок”. Кіруе хорам сп. К. Кіслы, пры фартапіяна сп. А. Карповіч. Усё гэта прайшло ўдала, скажам больш: адразу захапіла слухачоў. Не адзін пасья шкадаваў, што спазьніўся й не пабачыў першай часткі праграмы. (...)

Другая частка канцэрту распачалася музыкай – балядай, напісанай і выкананай сп. А. Карповічам. З гледзішча на месца, якое яна займала ў цэласці праграмы, а перадусім дзеля глыбіні самога твору й мастацкага яго выкананьня, нішто іншае не магло лепш зацікавіць

ф 6 - 1 2
(60)

„Лявоніха” ў выкананьні лувэнскага студэнцкага ансамблю на канцэрце ў Фінчлей (раён Лёндану) 24 сакавіка 1954 г.

ф6-13(61)

Пяюць дуэтам на беларускім канцэрце ў Фінчлей 24 сакавіка 1954 г.
Юрка Сенькоўскі (зьлева)
і Ўладзімер Цьвірка.
За фартэпіяна
Алесь Карповіч.

прысутных і настроіць да далейшага, як гэтая баляда. Народныя матывы, што правіваліся ў ёй залатою ніткаю, выйшлі на яву ў харавых песнях „Халімон”, „Дарагая мне староначка”. Зусім іншага жанру былі „Слуцкія ткачыкі” кампазыцыі М. Равенскага і „Каханая, ня плач” А. Карповіча на словы Ясеня (дуэт спсп. Ул. Цьвіркi й Ю. Сенькоўскага)

Цэласьцю самыя ў сабе, хаця ў поўнай гармоніі з усёй праграмай, былі нумары солё сп. П. Конюха „Блыха” й „Палыночак”. Магутнасьцю свайго голасу, прэцызіяй выкананьня запалоніў сп. Конюх усіх. Аб уражаньні, якое ён зрабіў на слухачоў, сьведчаць словы сп-ні Брайсон, жонкі бурмістра, якая, дзякуючы за канцэрт, сп. Конюху сказала: „Я часта хаджу на канцэрты ў Альбэрт Голь (заля, якая можа зьмясьціць 7.000 асобаў, і там выступаюць мастакі сусьветнай славы), але такога баса яшчэ ня прышлося пачуць”.

„Камар”, „Пагоня” (музыка М. Равенскага) і „Лявоніха” былі прыгожай надбудоўкай і заканчэньнем солё сп. Конюха. (...)

На канцэрце, апрача бурмістра і яго жонкі, былі 21 радных, быў ксёндз кан. Пэрзонс, дырэктар школы на Фінчлей, ведамай на ўсю Ангельшчыну; была цэлая сэмінарыя студэнтаў і прафэсароў гішпанцаў з Потэрс Бэр; былі людзі блізу ўсіх нацыянальнасьцяў у Эўропе. (...)

Канцэрт у Вэстмінстэр Катыдраль Голь

Канцэрт у Вэстмінстэр Катыдраль Голь быў кульмінацыйным пунктам сакавіковых урачыстасьцяў у Лёнднае.

Ужо ад гадзіны 6-ай народ пачаў зьбірацца ў прасторную прыгожую Вэстмінстэрскую залю, дзе між ангельскім і беларускім сыцягамі пачэснае месца займала Пагоня. Каля гадзіны 7-ай заля была поўная разам з бальконам – усяго каля 800 чалавек. Беларусы з Кембрыджу прыехалі адмысловым аўтабусам; былі так жа нашыя суродзічы з Брадфорду й Манчэстэру. Пунктуальна а гадзіне 7:30 увайшоў у залю ў пурпуровым строі Яго Эмінэнцыя Кардынал Б. Грыфін, галава Католіцкага Касьцёла ў Ангельшчыне. Ён заняў першае месца паміж гасьцей. Радам зь ім а. Робэрт ван Каўэлярт, сп. Гэrbэрт /заступнік старшыні Англа-Беларускага Таварыства/, сп-ня Вудруф, сям’я лёрдаў Кінрос, госьці з бэльгійскай амбасады, мансін’ёр Станішэўскі, генэрал Марцін з жонкай, прадстаўнікі экзыльных урадаў і ншыя. (...)

Пункт за пунктам выконвалася праграма з найвялікшым зацікаўленьнем з боку прысутных. Песні, танцы, музыка, солё – усё гэта, як тыя праменьні, кінутыя на сцэну, быццам жывое серабро, іграла жыцьцёвай радасьцю, сілай мастацтва.

Прысутныя, сярод якіх было ня мала запраўдных знатакоў мастацтва, былі захопленыя выкананьнем нашых народных песняў: „Паласа”, „Вярба”, „Полька Янка”, „Камар”, нашымі народнымі скокамі: „Крыжачком”, „Лявоніхай”, „Мяцеліцай”, балядай сп. А. Карпо-

ф 6 - 1 4
(62)

Беларускі студэнцкі хор зь Лювэну пад кіраўніцтвам Кастуся Кіслага (ля піяніна Алясь Карповіч) на канцэрце ў Лёндане 25 сакавіка 1954 г. ў залі Вэстмінстэрскай катэдры. Канцэрт даваўся на адзначэньне ўгодкаў абвешчання незалежнасьці Беларусі.

ф 6 - 1 5
(63)

Слухачы канцэрту ў залі Вэстмінстэрскай катэдры 25 сакавіка 1954 г..

віча*, нашым басам сп. П. Конюхам, які даслоўна парываў зь месцаў публіку „Лявонам”, „Дон Карлясам”, „Блыхой” і „Палыночкам”, прасьпяваным на біс.

Адна з газэт („Юнівэрс” за 2.4.54), падаючы справаздачу з канцэрту, пісала, што сэнсацыяй вечара быў сьпеў сп. Пётры Конюха, якога трэба прыраўноўваць з Шаляпінам.

„Бацькаўшчына” (Мюнхэн),
№15-16, Вялікдзень 1954

*Пра талент Алесь Карповіча, пабыўшы на вечары беларускай музыкі ў Мюнхэне ў 1954 г., вельмі прыгожа выказаўся Вінцэнт Жук-Грышкевіч у лісьце да свае жонкі Раісы ў Канадзе: „Душу маю, адчыненую Тваім лістом, разьвярнуў на ўсю шырыню праф. Карповіч выкананьнем на фартэпіяна сваіх твораў: ‘Бальяда’, ‘Мяжою’ і ‘Stoccato’. Што за магутнасьць, што за сіла, што за краса! Сваёй музыкай Карповіч выварачвае душу кожнага, хто слухае й разумее. Гэта вялікі талент, кампазытар і выканаўца”. (Раіса Жук-Грышкевіч. „Жыцьцё Вінцэнта Жук-Грышкевіча”. Таронта, Выдавецкі Фонд Успамінаў зь Бела-рускага Жыцьця, 1993, б. 175)

Пасьля лёнданскіх канцэртаў 24 і 25 сакавіка 1954 г.: (зьлева) Кастусь Кіслы, Пётра Конюх і Алесь Карповіч.

У маім нарысе пра Лювэн, апублікаваным у „Наперадзе”, ёсьць фрагмэнт, загалоўлены „У сьвятліцы”, прысьвечаны кампазытару-піяністу Алесю Карповічу.

Пры піяніна спадар Карповіч. На крэслах, на канапе, пры каміне – занураныя ўва ўсплёскі музыкі, уважлівыя схіленьня постаці. Задуманыя вочы, далёкія вандроўкі ў часавы прастор. На залю кідаюць лагодныя позіркі партрэты Багушэвіча й Купалы. Над імі, у нястрымным напоры ўзбуджанае сілы,

імчыцца ў „бязьмежную даль” старадаўняя Літоўская Пагоня... Спад белых клявішаў ды чуйлівых пальцаў творцы-музыкі бруяцца то бадзёрыя, то спакойныя мэлёдыі. Яны напаўняюць сьвятліцу, кладуцца задумай на тварах прысутных, закрадаюцца ў грудзі, каб перарадзіцца там у мройныя ўздыханьні.

Чаму так тужліва, слухаючы музыку? Адкуль бярэцца ў душы гэтае дзіўнае пачуцьцё, што так хвалюе сэрца? Мо таму, што яны пераносяць чалавека ў бязьмежны творчы сьвет, дзе ўсё – гэта чыстая

крыштальная ідэя; дзе хочацца й самому перарадзіцца ўсяму ў натхненне, у полымя, у жывыя магутныя словы; узняцца ў высь лёгкай творчай птушкай і тут... раптоўна адчуваеш увесь цяжар спутанага чалавечага цела і прыкаваную да яго неспакойную душу...

Пад знаёмыя, апрацаваныя ў новай форме тэмы ўсплываюць і знаёмыя вобразы. З цудоўнае сюіты кампазытара чуеш музыку знаёмае зь дзяцінства рэчкі, бачыш калыханае ветрыкам красуючае жыта, праходзіш па шумлівым беларускім рынку, углядаешся ў захад сонца й вячорнае сутоньне.

Кароценькі візыт у Лювэн аднаго з нашых мастакоў, а колькі ўражаньня пакідае ён пасля сябе! Запраўдны ўдар у сэрца, удар мячом, каб ня стацца чужынцам...

„Наперад!” №24, студзень 1953

З майго дзёньніка:

20.3.54

(...) Барыс /Рагуля/ казаў, што Цьвірку й мяне прынялі ў Byelorussian Radio Desk /беларуская рэдакцыя радыё „Вызваленне”. Цяпер заста-лася толькі праблема экзаменаў. (...)

5.4.54

Раніцай правялі із Стасем /Мак, студэнт/ Карповіча на станцыю. У абед адвялі гуртам Конюха. Пасьля бэльгійскіх і лёнданскіх канцэртаў у хаце заціхла. Пачынаецца блёкус /зубрэньне/. (...) Два месяцы да экзаменаў... Выслаў сяньня рэпартаж /пра канцэрт/ Ст. Станкевічу /у газэту „Бацькаўшчына”/.

28.6.54

Два з палавінаю месяцы як ня браўся за дзёньнік. Два з палавінаю месяцы напружанае працы, і апошні ўнівэрсытэцкі экзамен апынуўся за плячыма. Страшны высілак, і калі аглядаешся назад, дык здаецца, што другі раз ужо ня змог бы паўтарыць яго. Цяпер застаўся яшчэ адзін – гэта мэмуар /дысэртацыя/, што мушу скончыць да 1-га верасьня.

На працу ў радыё „Вызваленне” ды Інстытуце Вывучэньня СССР

У сярэдзіне чэрвеня 1954 г. я здаў экзамены за два папярэднія гады й паехаў у Парыж папрацаваць там крыху ў бібліятэках, сабраць матарыял для свае дысэртацыі, з тэмай якое нарэшце вызначыўся — „Першая вунія Вялікага Княства Літоўскага з Польшчай (1385-1385)”. Паўлюк Урбан пісаў пра вялікага князя ВКЛ Аляксандра (1492-1506), дык можна было ўзаемна кан-

сультавацца. Да тэрміну здачы працаў заставалася паўтара месяца. Тымчасам на пачатку жнівеня прыйшоў ліст зь Мюнхэну ад Амэрыканскага Камітэту Вызваленьня ад Бальшавізму з прапановай прыняць працу ў якасьці аўтара (Writer-Editor) скрыптаў у Беларускай сэкцыі радыё „Вызваленьне” (ад 1964 г. — „Свабода”). Я задумаўся. Па-першае, скончыўшы гістарычны факультэт, ня надта імпанавала йсьці на журналістычную работу – пагатоў, што ў Лювэне былі шанцы на стыпэндыю, каб, застаўшыся там, рабіць дактарат і, магчыма, заняцца выкладніцкай працай. З другога боку, др. Станіслаў Станкевіч нагаворваў пайсьці працаваць у мюнхэнскі Інстытут Вывучэньня СССР, які быў арганізаваны тым жа Амэрыканскім Камітэтам Вызваленьня. Падумаўшы, я згадзіўся на працу ў радыё, куды пацягнула рамантыка штодзённага ідэялягічнага змаганьня на хвалях радыёстанцыі, якая вяшчала на Беларусь. Пагатоў, што нерасейскім рэдакцыям радыёстанцыі давалася магчымасьць прапагандаваць нацыянальную ідэю й абмяркоўваць праблемы нацыянальнай культуры. Умовы працы былі зусім прыймальныя: 550 марак на месяц, плюс аплочаная кватэра з поўным умэбляваньнем. Што да журналістыкі, дык сякая-такая практыка ў „Наперадзе” (хоць і без прафэсійнага вышкаленьня) прыдалася як найлепш.

Прапановы працаваць у Мюнхэне па сканчэньні навукі атрымалі й трох іншых дванацаткаўцаў: Валодзя Цьвірка – на працу ў радыё „Вызваленьне”, а Паўлюк Урбан і Алесь Марговіч – у Інстытуце Вывучэньня СССР. Прапанову хлопцы прынялі, і ўвосень 1954 г. нас чатырох былі ўжо ў Нямеччыне. У Бэльгіі засталіся з Дванаццаткі: Янка Жучка, Васіль Шчэцька й Паўло Дзімітрук.

Мюнхэн у першай палавіне 1950-х гадоў быў цэнтрам бурнай палітычнай дзейнасьці экзыльных урадаў і розных эміграцыйных арганізацыяў народаў савецкага блёку. Міжнацыянальныя канфэрэнцыі, нарады, зьезды, а таксама выдавецкая й культурная дзейнасьць характарызувалі жыцьцё гэтага дынамічнага баварскага гораду. Быў ён таксама й месцам розных падпольных апэрацыяў, у тым ліку, бясспрэчна, і шпіёнскае актыўнасьці ды тэрарыстычных актаў, найбольш з боку спэцслужбаў камуністычных дзяржаваў. Сюды зьяжджаліся эміграцыйныя палітычныя лідэры й дзеячы, абладжвалі тут свае канфлікты, шукалі супольнага фронту ў змаганьні з камунізмам. Асабліва кіпела дзейнасьць такіх арганізацыяў, як Антыбальшавіцкі Блёк Народаў (АБН), у якім рэй вялі ўкраінцы, ды г. зв. Парыжскі Блёк, дзе адным з галоўных лідэраў быў Старшыня Рады БНР Мікола Абрамчык.

Амэрыканскія й заходнянямецкія ўлады спрыялі гэтай дзейнасьці і ў вялікай меры фінансавалі яе, намагаючыся адначасна наладзіць супольны фронт прадстаўнікоў падсавецкіх народаў. Было гэта аднак далёка няпроста. Апрача ўсіх іншых разыходжаньняў паміж нерасейцамі, справа ўскладнялася вялікадзяржаўніцкімі амбіцыямі расейскае антыкамуністычнае дыяспары. Спроба ўвосень 1951 г. дайсьці да агульнага паразуменьня на канфэрэнцыі ў Вісбадэне, у якой узялі ўдзел і беларускія прадстаўнікі,

разьбілася аб расейскае дамаганьне назваць супольны фронт саюзам вызваленьня „народаў Расіі”. Ніхто з нерасейцаў, зразумела, не хацеў быць „народам Расіі”, а трымаўся свайго нацыянальнага ймя!.. Цяжкасьці тварэньня супольнага фронту ўскладняліся яшчэ й тым тым, што шмат хто з амэрыканцаў трымаўся прарасейскіх пагдыдаў. Рэч у тым, што амэрыканскія „спэцыялісты”, заангажаваныя ў дзейнасьці Камітэту Вызваленьня, атрымалі веды пра Расею ад расейскіх прафэсароў-эмігрантаў. Спатрэбілася нямала намаганьняў з боку „нацыяналаў”, каб пераканаць амэрыканцаў, што нацыянальна-вызвольныя рухі падсавецкіх народаў маюць пад сабой цвёрды гістарычны грунт і палітычную пэрспэктыву. Паступова амэрыканцы зразумелі гэта.

У 1951 г. ўрад ЗША прыняў пастанову пачаць радыёперадачы для народаў Савецкага Саюзу. Быў створаны пад кіраўніцтвам адмірала Кэрка Амэрыканскі Камітэт Свабоды для Народаў СССР. Установа гэтая колькі разоў мяняла свой назоў, паказваючы гэтым зьменлівасьць пазыцыі Вашынгтону адносна нацыянальнага пытаньня. У травені таго ж 1951 г. назоў быў зьменены на Амэрыканскі Камітэт Вызваленьня Народаў Расеі, а ў сакавіку 1953 г. пераназвалі ў Амэрыканскі Камітэт Вызваленьня ад Бальшавізму. У 1956 г. „ад Бальшавізму” было адкінута — застаўся Амэрыканскі Камітэт Вызваленьня (у ангельскім скароце Amcomlib), ператвораны ў 1964 г. ў Камітэт Радыё Свабода (Radio Liberty Committee).

Ідэя радыёвяшчаньня на Савецкі Саюз на розных мовах знайшла шырокае падтрыманьне сярод шматнацыянальнае дыяспары. Эміграцыйныя палітычныя дзеячы даўно гаварылі, што Крамлю, які кідаў вялікія сродкі на падтрымку нацыянальна-вызвольных рухаў у краінах г. зв. Трэцяга сьвету, трэба супрацьставіць ідэю нацыянальнага вызваленьня народаў Савецкага Саюзу, не пакідаючы іх у складзе посткамуністычнае расейскае дзяржавы. На гэтую тэму выдаваная ў Мюнхэне газэта „Бацькаўшчына” (№27, 6.7.52) пісала:

Нашае становішча ў справе стварэньня супольнага /з расейцамі/ палітычнага цэнтру дзеля практычнага змаганьня з бальшавізмам яснае. (...) Мы ўважаем стварэньне такога палітычнага цэнтру за патрэбнае й да гэтага імкнёмся, але, як зацэміў Прэзыдэнт БНР інж. М. Абрамчык у сваім інтэрв’ю, дадзеным нядаўна „Бацькаўшчыне”, „**не за ўсякую цану**”. Гаворачы канкрэтна, мы супраць такога цэнтру, які, будучы накіраваным супраць бальшавізму, адначасна замацоўваў бы расейскія імперыялістычныя прэтэнсіі да нерасейскіх тэрыторыяў і народаў коштам іхнае вольнасьці й дзяржаўнае незалежнасьці. Пад гэтай умовай мы таксама вітаем арганізацыю Амэрыканскім Камітэтам радыёперадачаў да народаў, паняволеных бальшавізмам, якія маюць быць адной із канкрэтных формаў антыбальшавіцкага змаганьня.

У гэтым змаганьні галоўным вастрыём станавіўся нацыяналізм, сілу якога паступова пачыналі разумець у амэрыканскіх урадавых колах. У сьнежні 1953 г. ў Вашынгтоне адбылася зь ініцыятывы амэрыканскіх кангрэсменаў „Нацыянальная канфэрэнцыя ў справе свабоды й міру цераз вызваленьне”. На яе быў запрошаны сярод іншых гасьцей Старшыня Рады БНР Мікола Абрамчык. Ад Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаньня актыўны ўдзел у канфэрэнцыі ўзялі Вера Жызьнеўская й Пётра Манькоўскі.

Цікавым на канфэрэнцыі быў даклад кангрэсмена Файна са штату Агаё на тэму „Чатыры сілы свабоды”, да якіх прамоўца залічыў: рэлігію, шляхотны нацыяналізм, вольную працу й прыватнае прадпрыемальніцтва.

Шляхотны нацыяналізм, — казаў прамоўца, — гэта сіла, што дзеіць ужо сотні гадоў. Гэты нацыяналізм памылкова зьмешваюць з агрэсыўным нацыяналізмам фашыстаўскага тыпу. У савецкай імперыі дзеюць два тыпы нацыяналізму: агрэсыўны расейскі нацыяналізм, або, як яго называюць, савецкі патрыятызм, і шляхотны нацыяналізм, рэпрэзэнтаваны нерасейскімі народамі, якія жадаюць вызваліцца з савецкай турмы народаў. Гэты нацыяналізм дзеіць у Польшчы, Чэхіі, Славацчыне, Мадзяршчыне, Эстоніі, Латвіі, Летуве, Беларусі, Украіне, Грузіі, Армэніі й сярод іншых нерасейскіх народаў. Гэты нацыяналізм можа стацца Ахілесавай пятой імперыі й яго трэба падтрымліваць, бо гэта ляжыць у сфэры прынцыпаў Амэрыкі.

„Бацькаўшчына”, Мюнхэн, №3, 17.1.54

У гэтым духу й быў прадстаўлены нам у Лювэне кірунак дзейнасьці радыё „Вызваленьне” й Інстытуту Вывучэньня СССР, да супрацоўніцтва зь якімі нас запрашалі (гл. у разьдзеле IX лісты В. Жук-Грышкевіча да Запрудніка й Цьвіркі). І да такой працы мы даўно былі падрыхтаваныя маральна, а цяпер з унівэрсытэцкімі дыплёмамі – і інтэлектуальна. У чэрвені 1954 г. Прэзыдэнт ЗША Айзэнгаўэр выказаўся, што камунізм – пагроза глябальная і што супрацьстаяць ёй трэба ня толькі сілаю. Патрэбныя былі ідэі, якія натхнялі б людзей супраціўляцца гвалту над імі. Для беларусаў – мы сьвята верылі ў гэта – такой ідэяй быў вобраз дэмакратычнай і незалежнай беларускай дзяржавы.

Забойства Леаніда Карася

Коротка перад маім ад’ездам 21 верасьня 1954 г. зь Лювэну ў Мюнхэн прыйшла жудасная вестка пра трагічную сьмерць там нашага сябра з Дваццаці Леаніда Карася. У Лёні, калі ён вучыўся у Лювэне на інжынера, былі пэўныя цяжкасьці з экзаменамі, і ён пастанавіў скарыстаць з нагоды падацца на працу ў радыё „Вызваленьне”. Журналістычныя задаткі ў яго былі. Як і ўсе мы, „ангельцы”, ён валодаў крыху ангельскай мовай; меў таксама прыемны зычны голас – выдатная якасьць для працаўніка радыё. Выехаў Лёня ў

Мюнхэн перад тым як 20 травеня 1954 г. беларускія перадачы радыё „Вызваленне” пайшлі ў эфір. Ён быў галоўным сьпікерам праграмы.

І вось 7 верасня Леанід Карся таямніча зьнік некуды. А 14-га верасня ягонае мёртвае цела знайшлі на берагу мюнхэнскае ракі Ізар. Пасьля выпадку з Карасём і, крыху пазьней, з азербайджанскім журналістам, як падала мюнхэнская „Бацькаўшчына”, нямецкая газэта „8 Uhr-Blatt” пісала:

Апошнімі тыднямі ў Мюнхэне здарыліся найменш два палітычныя забойствы... Як мы даведаліся колькі гадзін таму, паліцыя дасьледуе цяпер гэтыя таямнічыя выпадкі, аднак сьледства ахоўваецца поўным маўчаньнем...

14-га верасня пры Вітэльсбахскім мосьце было знойдзена ў Ізары цела 31-гадовага Леаніда Карся, які быў замэльдаваны як зьніклы ад 7-га верасня. Аб зьнікненьні замэльдавала... радыё 'Вызваленне'. Утапелец быў працаўніком беларускае сэкцыі гэтага радыё.

Крымінальная паліцыя падала свайго часу, што быццам бы гэта самазабойства або няшчасны выпадак... У пайнфармаваных колах гэтка заява выклікала толькі ўсьмешкі. І вось ад учарайшага дня пачалося новае сьледства! („Бацькаўшчына” №46, 12 сьнежня 1954 г.)

Адразу ж па выяўленьні забойства, для залагоджання некаторых адміністрацыйных праблемаў і наладжання паховінаў, у Мюнхэн зь Лювэнэ езьдзілі Вітаўт Кіпель і Васіль Шчэцька. Я прыехаў у Мюнхэн 21 верасня. Хадзілі мы ў паліцыю зь Пятром Сычам, дапытваліся, чакалі на вынікі расьсьледаваньня, але ўсё дарма. Паліцыйнае сьледства да ніякіх вынікаў не прывяло. У нямецкім друку пачалі выказваць зьдогоды, што тут справа палітычнага забойства. Перадачы радыё „Вызваленне”, як ведама, савецкі бок глушыў усёй сілай сваіх сыгналаў. Але гэтага паліцыйнай дзяржаве не хапала, патрэбныя былі й іншыя сродкі супрацьдзеяньня нецэнзураванаму слову, у тым ліку забойствы, шантаж і падкладаньне бомбаў.

Шэф Беларускай сэкцыі радыё „Вызваленне” др. Вінцэнт Жук-Грышкевіч напісаў у лісьце да свае жонкі Раісы пра паховіны Л. Карся:

Так шкада гэтага маладога чалавека, бо ён быў і добрым чалавекам і патрыётам беларускім і добрым працаўніком. Дзеля гэтага ўсе яго любілі й шанавалі – нават чужынцы. (...) Дэлегацыя ад усіх нацыянальнасьцяў склала нам свае кандаленцыі і многія, уключна з амэрыканскім начальствам, прынялі ўдзел у паховінах. Было аж 16 вялікіх прыгожых вянокў. Яму ж было толькі 30 год... (Раіса Жук-Грышкевіч. „Жыцьцё Вінцэнта Жук-Грышкевіча”. Таронта, Выдавецкі Фонд Успамінаў зь Беларускага Жыцьця, 1993, б. 181-182).

Ад імя дванацаткаўцаў-лювэнцаў я напісаў 19 верасня ліст (зьмешчаны ніжэй) кожнаму з трох, што засталіся ў Англіі – Буту, Швайчуку й Дзехцару.

ф 6 - 1 7
(65)

Над свежай магілай сьв. пам. Леаніда Карася: прамаўляе а. Робэрт ван Каўэлярт; стаіць зьлева др. Вінцэнт Жук-Грышкевіч, кіраўнік Беларускай рэдакцыі радыё „Вызваленьне“. Мюнхэн, верасень 1954 г.

Дарагі Алесь /Лёня, Піліп!

Сьмерць сябры Карася, які загінуў пры сумленным і прыкладным выконваньні абавязкаў, узложаных на ўсіх нас нашым супольным забавязаньнем, павінна яшчэ раз прыпомніць кожнаму сябру Дванаццаткі аб тэй вялікай Справе, у імя якое аддаў сваё жыцьцё Карась. Няхай ягоны прыклад станеца кожнаму з нас забавязаньнем для далейшага прадоўжваньня нацыянальнае барацьбы, і няхай ён будзе перашкодай кожнаму, хто ўздумае зыходзіць убок ці цягнуцца ззаду.

Як калісьці ў ангельскіх вуглякапальнях мы забавязаліся на выпадак калецтва ў шахце аднаго з нас, дзяліць свой заробтак на дванаццаць роўных частак, так і цяпер кожны з нас мусіць узяць на сябе частку Карасёвае працы, каб выказаць гэтым пашану да памёрлага сябры ў апраўдаць узятае на сябе ймя Дванаццаткі.

У лістападзе 1954 г. я вярнуўся зь Мюнхэну ў Лювэн узяць шлюб з Вольгай Харытончык, якая ў Лювэне скончыла факультэт мэдычнай лябараторыі. Тады ж адбыўся гадавы сход Беларускага Студэнцкага Згуртаваньня, старшынём якога мне давялося быць у 1953-54 акадэмічным годзе. У справаздачы я зазначыў:

З праробленае працы вынікае, што галоўная ўвага была зьвернутая на рэпрэзэнтацыю навуцкі, трыманьне й пашыраньне сувязяў зь

іншымі студэнцкімі арганізацыямі Лювэнскага ўніверсітэту, сьвяткаваньне беларускіх нацыянальных і традыцыйных сьвятаў. („Бацькаўшчына” №45, 5 сьнежня 1954)

Неўзабаве разьлічыліся з універсітэтам і іншыя сябры. У лістападзе 1954 г. газета „Бацькаўшчына” (№43-44) зьмясьціла, пад загалоўкам „Першыя працэнты зь лювэнскага капіталу”, артыкул др. Б. Р. /Барыс Рагуля/ пра дыплёмныя працы пяцёх лювэнскіх „гуманістаў” – чатыры зь іх на беларускія тэмы: Уладзімер Цьвірка – „Разьвіцьцё прыгону на Беларусі ад 14 да 16 стст.”; Аляксандар Марговіч – „Прыгон на Беларусі пад расейскай акупацыяй ад другой паловы 18 ст. да 1861 г.”; Янка Запруднік – „Першая вунія Вялікага Княства Літоўскага з Польшчай 1385-1386 гг.” і Паўла Урбан – „Вялікае Княства Літоўскае за часамі княжаньня Аляксандра 1492-1506 гг.”. Падаючы гэта, др. Б. Р. зазначыў:

Аб усіх гэтых працах трэба адцеміць, што побач іх навуковай вартасьці, яны зьяўляюцца багатай бібліяграфічнай крыніцай. Нельга не зьвярнуць увагі на той факт, што пісаньне навуковых працаў на беларускія тэмы ў эміграцыйных абставінах зьяўляецца надзвычай цяжкім заданьнем у сэнсе адшуканьня належнага матэрыялу. Тым большая ўвага належыцца нашым маладым навукоўцам, якія, ня глядзячы на цяжкасьці, усё ж узяліся за беларускія тэмы, каб гэтым служыць лепш нашай нацыянальнай справе. Усе чатырох закончылі студыі з „адзначэньнем” (distinction) і атрымалі стыпэндый ад Акадэміцкага Камітэту на доктарскія працы.

Пастаўленьня перад выбарам паміж дактаратам або працай, якая ўжо чакала нас у Мюнхэне, нас трох (Цьвірка, Марговіч і я) выбралі апошняе. Выбар быў падказаны пачуцьцём грамадзянскага абавязку й жаданьнем прыкласьці атрыманыя веды да чагосьці канкрэтнага. Нацыянальная справа патрабавала запоўніць пазыцыі, здабытыя Радай БНР у радыё „Вызваленьне” ды Інстытуце Вывучэньня СССР. У самым гарце халоднае вайны адкрываліся магчымасьці прамаўляць беспасярэдня да суродзічаў на Бацькаўшчыне, а таксама даводзіць заходняму сьвету навуковай працай, што беларуская дзяржаўнасьць і нацыянальнае адраджэньне маюць пад сабой рэальны гістарычны й палітычны грунт. Паўлюк Урбан паехаў пасяля Лювэну ў Рым рабіць дактарат.

Гэтак скончыўся наш лювэнскі пэрыяд. Засталіся за плячыма чатыры гады інтэнсыўнага й калярытнага жыцьця. Настаў час далейшага разьезду сяброў Дванаццаткі. Падобна як у 1950 г. дзевяцёх нас разьвіталіся з трыма, якіх пакінулі ў Англіі, гэтак цяпер тры будучыя мюнхэнцы пакідалі чатырох камратаў (Жучку, Шчэцьку, Урбана й Дзімітрука) у Бэльгіі. Пачынаўся пэрыяд прафэсійнай дзейнасьці й далейшага здабываньня ведаў кожным у сваёй галіне.